

VILNIAUS UNIVERSITETAS

FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Vytautas Varanius

Intermedialių literatūros studijų programa

Vyriškumo konceptas naujojoje lietuvių paauglių literatūroje

Magistro darbas

Darbo vadovas: doc. dr. Kęstutis Urba

Ginti leidžiama.....

2017 m. gegužės 25 d.

Vilnius, 2017

Vytautas Varanius, *Vyriškumo konceptas naujojoje lietuvių paauglių literatūroje*. Magistro darbas, vadovas doc. dr. Kęstutis Urba, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2017, 60 p.

Raktažodžiai: Vyriškumo konceptas, vyriškumas, naujasis vyriškumas, hegemoninis vyriškumas, paauglių literatūra, moterys, maskulinizmas, feminizmas, autsaideriai, Laura Varslauskaitė, Daina Opolskaitė, Rebeka Una, Ilona Ežerinytė, Akvilina Cicėnaitė.

Anotacija

Šiame darbe dėmesys sutelkiamas į vyriškumo konceptą naujojoje lietuvių paauglių literatūroje. Kaip empirinė medžiaga pasitelkiami šeši naujaisi, 2015 ir 2016 metais pasirodę, moterų rašyti kūriniai, laimėję „Almos litteros“ leidyklos organizuojamą paauglių literatūros konkursą. Analizės tikslas – išsiaiškinti, kokį vyriškumo konceptą atspindi ir kokį formuoja naujoji, moterų rašyta paauglių literatūra, koks šio koncepto santykis su hegemoninio vyriškumo tradicija, kokios matyti naujojo vyriškumo apraiškos. Analizei pasitelkta lyčių studijų perspektyva, į tekstus gilinamasi per feminizmo, maskulinizmo prizmę, vyriškumą traktuojant ne kaip įgimtą, o įgyjamą, nuolatos konstruojamą dalyką, kaip socialinį performansą. Pirmoje darbo dalyje analizuojami suaugusiųjų vyrų charakteriai, antroji skirta paaugliams vaikinams. Aptarus visus šešis kūrinius išsiaiškinta, jog naujojo vyriškumo tipas (kuriam būdinga fizinės ištvermės, racionalumo, galios ir emocinalumo, jautrumo sintezė) juose yra dominuojantis, tačiau dėl to jam atstovaujantys veikėjai vyrai, jaunuoliai dažniausiai parodomi kaip nepritampantys, *kitokie*. Norėdami įsilieti į tradicijomis grįstą visuomenę, jie turi priimti ir pateisinti tradiciniam, hegemoniniam vyriškumui būdingas savybes, dalyvauti žaidime ir siekti statuso, pripažinimo, kitaip kyla grėsmė būti išstumtam už bendruomenės ribų, tapti autsaideriu. Šioje vietoje ypač svarbūs yra suaugusiųjų autoritetai, tėvo ir sūnaus ryšys, teigiamai veikiantis jaunuolių socialinę integraciją, asmenybės formavimąsi ir psichologinę sveikatą.

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. VYRIŠKUMAS (-AI) – GALIMYBĖS IR PERSPEKTYVOS.....	7
2. BŪTI VYRU / JAUNUOLIU ŠIUOLAIKINĖJE PAAUGLIŲ PROZOJE:	
2.1. Suaugę vyrai: nereikšmingi, nevykėliai, draugai, autoritetai.....	18
2.2. Tarp tradicinio ir naujojo vyriškumo.....	27
2.2.1. Tradicijos apraiškos.....	28
2.2.2. Iškrentantys iš žaidimo, autsaideriai.....	34
2.2.3. Naujasis vyriškumas – tarp <i>normalaus</i> ir autsaiderio.....	46
IŠVADOS.....	54
Literatūros sąrašas.....	57
Summary.....	60

ĮVADAS

Dvidešimto amžiaus antroje pusėje išsprogęs feminizmas parodė, jog lyčių vaidmenys tėra tik socialinis ir psichologinis konstruktas, mažai kuo susijęs su prigimtimi. Moterys, kurios ilgus amžius buvo nustumtos į uždara šeimoms, buities sferą, sukilo siekdamos lygių galimybių sau. Pamažu jos ėmė integruotis į viešo gyvenimo sferas ir, žinoma, į literatūrą, kurioje iki tol dominavo vyrija. Moterys grožinėje kūryboje, publicistikoje, viešojoje veikloje ima kelti moters tapatybės klausimą. Kokia moters padėtis šeimoje, visuomenėje? Kokia ji yra ir kokios (ne)turėtų būti? Išties epochas išbuvusios viešojo gyvenimo paraštėse, moterys ima kvestionuoti tradicines patriarchalinei gyvenimo santvarkai palankias normas, įprastus naivios, emocionalios globėjos, namų ūkio prižiūrėtojos vaidmenis, priklausančius gamtinei sferai, atmeta juos kaip objektyvią duotybę. Kultūra kaip racionalumo, mokslo, kūrybos sfera iki tol buvo daugiausiai vyrų veiklos laukas. Ilgainiui situacija kinta: moterys įgyja išsilavinimą, dalyvauja visuomenės gyvenime, sėkmingai kuria. Tai parodo gausa moterų parašytų knygų, kuriose moteris – kitokia, polemizuojanti su patriarchato primestomis normomis, pvz.: Ivanauskaitės, Skablauskaitės, Šerelytės ir kt. kūryba.

Tačiau feminizmas nėra vien tik apie moteris. Kintant tradicinei moteriškumo koncepcijai natūraliai kinta ir vyriškosios tapatybės supratimas. Susvyruoja tvirtas, racionalus, visuomeniškas vyriškumas. Vyrai ima suvokti, jog vyru negimstama, o tampama nuolatos kovojant dėl statuso, pripažinimo, jog švelnumas ir emocionalumas būdingas ne tik moterims, jog šeima ir namų ūki gali rūpintis ne vien jos. Tik klausimai apie šiuolaikinio vyro tapatybę lietuvių literatūros kritikoje kažkodėl nesvarstomi. Apie moterų kūrybą feminizmo aspektais darbų netrūksta: čia nemažai nuveikta Viktorijos Daujotytės, Solveigos Daugirdaitės, Brigitos Speičytės. Tačiau maskulinizmo klausimas apeinamas – lyg būtų objektyvi banalybė, neverta atidesnio literatūrologų žvilgsnio. Banalu būtų to netyrinėti, apsimetant, kad tai nesvarbu, nerimta.

Koks požiūris į vyriškumą egzistuoja šiandieninėje lietuvių paauglių literatūroje, kokią žinutę apie vyrus ir berniukus, paauglius naujausi tekstai transliuoja skaitytojams – yra šio darbo tikslas ir pagrindinis analizės objektas, padėsiantis geriau suprasti šiuolaikines kultūrinės ir literatūrinės tendencijas. Tikimasi, kad ši grožinės paauglių literatūros tekstų refleksija bus naudinga ir patiems rašytojams, pedagogams, leidėjams, bibliotekininkams, tėvams bei visiems kitiems, kurie siekia (ir kuriems bet koku atveju naudinga) sužinoti daugiau apie lyčių vaidmenis literatūroje, kultūroje bei kasdieniame gyvenime. Šis žinojimas reikalingas norint išsivaduoti iš stereotipų apie *normalų* vyrą,

vaiką, paauglį. Šio žinojimo reikia rekomenduojant jaunam, bręstančiam žmogui, ką skaityti. Šis žinojimas būtinas sudarant privalomos literatūros programas mokyklose. Svarbu suvokti, jog sparčiame technologijų amžiuje knygų skaitymas tampa problema, todėl jis pirmiausia turi būti įdomus, teikti malonumą, jaudinti. Geros knygos slypi galia, plečianti akiratį, lavinanti estetinį pojūtį, ugdanti humaniškumą, toleranciją. Knygose paaugliai gali atrasti save, gauti atsakymus į jiems rūpimus klausimus, knyga gali padėti spręsti opias tapatybės problemas, dažniausiai susijusias nesėkmingais bandymais būti tuo – *normaliu*. Tačiau ne visos knygos tokios. Mokyklose dėstoma programinė literatūra šiadien daugiau dėmesio skiria dirbtiniam patriotizmui skiepyti nei realioms problemoms, kurias galėtų padėti spręsti.

Taigi šiuo darbu bus siekiama užpildyti dar netyrinėtą nišą, vyriškumą traktuojant ne kaip statišką, savaimę suprantamą reiškinį, o kaip dinamišką, nuolat kintantį, performatyvų. Darbo autoriui tokia refleksija atrodo reikalinga ir svarbi norint suprasti šiuolaikinės paauglių literatūros diskurse egzistuojančius vyriškumo įvaizdžius kaip kultūros, ideologijos artefaktus. Atlikta kūrinių analizė padės susidaryti platesnį vaizdą apie lyčių (moterų, vyrų) įvaizdžius literatūroje, padės geriau pažinti paauglių literatūrą iš lyčių perspektyvos apskritai.

Kodėl literatūra ir kodėl paauglių? Į tekstus įrašoma kultūra: žmonijos patirtis, idealai, vertybės. Patys tekstai yra kultūra. Literatūra kaip medija, be abejonės, padeda visa tai ištransliuoti į skaitančiojo sąmonę. Paauglystė yra intensyvus asmenybės, tapatybės formavimosi tarpsnis, tad paauglių literatūra čia pasirenkama norint išanalizuoti paaugliams skirtose knygose įrašytą vyriškumo konceptą, su kuriuo gali tapatintis skaitantysis ir tokiu būdu patvirtinti patriarchato sukurto vyro tradiciją arba ją paneigti, atmesti, modifikuoti.

Svarbiausias aspektas renkantis empirinę medžiagą analizei yra literatūros kūrinių naujumas, kadangi norima aptarti tai, kas aktualu šiandien, kas „verda“ literatūros (ir jos skaitytojų) pasaulyje ir prašosi išsamesnės refleksijos. Atrodo, paradoksalu, bet „šviežiausi“ tekstai, kuriuose esama ryškių maskulinistinių motyvų, yra parašyti moterų. Tai 2015 ir 2016 m. „Almos litteros“ leidyklos organizuoto paauglių literatūros konkurso nominančių knygų: Rebekos Unos „Atjunk“, Dainos Opolskaitės „Eksperimentas gyventi“ bei „Ir vieną kartą Riči“, Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko Respublika“, Ilonos Ežerinytės „Sutikti eidą“, Lauros Varslauskaitės „Mano didelis mažas Aš“. Pirmoje darbo dalyje iš maskulinizmo perspektyvos bus analizuojami suaugusių vyrų charakteriai, jų vaidmuo santykiuose su paaugliais, tėvų ir tėviškumo, autoriteto svarba. Antroje darbo dalyje bus

gilinamasi į tai, kokią jaunuolio koncepciją pateikia šiuolaikinių rašytojų-moterų kūriniai, koks jos santykis su tradicija, kokios matyti naujojo vyriškumo apraiškos, jeigu tokių esama.

1. VYRIŠKUMAS (-AI) – GALIMYBĖS IR PERSPEKTYVOS

Anot literatūrologės Solveigos Daugirdaitės, esminė, privertusi „perkratyti“ nusistovėjusią androcentrinę, patriarchalinę sampratą yra literatūrologės Barbaros Warren 1973 metais antologijoje *Moters įvaizdis literatūroje* išsakyta prielaida, jog „vyriškumas ir moteriškumas yra savimonės kokybė, žmogaus reakcija (*response*), nepriklausanti nuo lyties. Asmuo gali būti moteriškos lyties (*female*) nebūdama moteriška (*feminine*) pagal savo santykį su pasauliu, lygiai kaip asmuo gali būti vyriškos lyties (*male*), nepalaikydamas santykio su pasauliu vyriškai (*masculine*). Tačiau asmuo negali būti visiškai sąmoninga, „užbaigta“ žmogiškoji būtybė (individuali moteris ar vyras), nepriimdama ir neintegruodama savo prigimtyje moteriškųjų ar vyriškųjų savybių. Jos abi – esminiai žmogiškumo elementai.“¹ Tad moteris daugiau nebe vien tik silpna, emocionali namų šeimininkė, o vyras nebe vien tik stiprus ir racionalus visuomenės veikėjas. Warren mintis išsprūsta iš tradicijos rėmų, suteikia pagrindo mąstyti kitaip, įveikti objektyvumą. Moteris irgi gali būti stipri, gali būti racionali, gali dalyvauti visuomenės gyvenime, siekti mokslo, įgyti išsilavinimą, gali kurti – t.y. gali būti „vyriška“. Lygiai taip pat ir vyrai – jie gali būti emocionalūs, infantilūs, intuityvūs – t.y. „moteriški“.

Feminizmas, kvestionuodamas lyčių vaidmenų standartus, moterų padėtį visuomenėje, padarė įtaką tradiciniam vyriškumo supratimui jį dekonstruodamas, pažiūrėdamas naujai, kitaip. Anot prancūzų autorės, feministės Elisabeth Badinter, „pastarieji trys dešimtmečiai į druzgus sumalė tuos tūkstantmečius akivaizdžiais atrodžiusius dalykus. Nutarusios naujai apibrėžti savo esatį, moterys privertė tą patį padaryti ir vyrus.“² Dėl to maskulinizmo konceptas ir bet kokios kalbos apie jį negali nusikratyti feminizmo šešėlio. Taip pat ir šiame darbe.

Panašiai kaip ir Warren, kalbėdama apie vyriškumą ir moteriškumą, Badinter teigia, jog „tapimas vyru susijęs su psichologiniais, socialiniais ir kultūriniais veiksniais, kurie neturi nieko bendra su genetika, tačiau vaidina ne mažiau reikšmingą vaidmenį nei ji, o gal net ir reikšmingesnį.“³ Vyriškumas nėra akivaizdus, kaip iš anksto nulemtas, įgimtas. Vyriškumas įgyjamas ir dėl to yra reliatyvi, pakankamai abstrakti kategorija.

---

¹ Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 18

² Elisabeth Badinter, *XY. Apie Vyriškąją tapatybę*, Vilnius: Vaga, 2003, p. 8

³ Badinter, 2003, p. 7

Tokį vyriškumo reliatyvumą, anot Badinter, rodo paprastas kasdienis pasakymas: „Būk vyras“. Lyg vyriškumas nebūtų natūralus, savaime suprantamas, įgimtas dalykas.⁴ Savo studijoje *XY. Apie Vyriškąją tapatybę* (1992) Badinter teigia, kad „žodžiais *pareiga, įrodymai, išbandymai* pasakoma, jog iš tikrųjų esama uždavinio, kurį turi įvykdyti, kad taptum vyru. Vyriškumas nėra duotas iš karto, jį reikia sukurti, tarkim „pagaminti“. Taigi vyras yra savotiškas *dirbtinis kūrinys*, ir, kaip toks, visada rizikuoja būti demaskuotas. Kaip turintis gamybos defektą, kaip stokojantis vyriškų mechanizmų, trumpai tariant, kaip nepavykęs vyras.“⁵ Tačiau „nepavykęs“ negatyvią reikšmę įgyja tik lyginant su tradiciniu *tvirto* vyro tipu. Tradicija išstumia kitokius („nepavykusius“), tačiau su feminizmo atsiradimu „nevykėlių“ tik daugėja, nes tradicija dekonstruojama. Badinter teigimu, vyrai sunerimo, kad „jų tapatybei gresia pavojus, kurį sukėlė ši nauja būtybė [moteris], norinti veikti taip pat, kaip ir jie, būti tokia pati, kaip ir jie, ir jiems net kyla klausimas, ar nebus priversti vykdyti moteriškas užduotis, žodžiu, o didžiausias siaube, tapti moterimis.“⁶

Ką reiškia būti vyru, jaunuoliu šiandien? Išsikelti hipotezes padeda Elisabeth Badinter pateikiama vyriškumo koncepcija, susidedanti iš trijų elementų: *kietas vyras, minkštas vyras, džentelmenas*.

Pirmajam (*kieto vyro*) tipui priklauso vyrai, kurie neturi „nieko moteriško“, yra tvirti, nepriklausomi, valdingi, besimėgaujantys savo sėkme. Tokį hipervyriškumą, anot Badinter, įkūnija kaubojus iš „Marlboro“ cigarečių reklamos: „kietas vyras, vienišius, nes jam nieko nereikia, beaistris, tobulai vyriškas.“⁷ Antrajam (*minkštųjų*) tipui priklauso vyrai, liaudiškai dar vadinami *mamyčiukais*. Tai vyrai, stokojantys aukščiau minėtų *kietam* vyrui būdingų savybių, kadangi vaikystėje buvo apleisti tėvo ir tapatinosi daugiausiai su motina, perimdami jos vertybes. Tai toks vyras, „kuris gera valia atsisako vyriškųjų privilegijų, išsižada valdžios, vyriškosios pirmenybės, kurią jam tradiciškai suteikė patriarchalinė sankloda. Jis sutramdo savo polinkį į agresyvumą, išsižada siekių ir karjeros tiek, kiek šie trukdo jam pasiaukoti žmonai ir vaikams. Jis palankiai žiūri į vyro ir moters lygybę visose srityse. Sutuoktiniai – feministė ir minkštas vyras – dalijasi visais namų rūpesčiais ir kuria demokratiją iki paskutinio milimetro.“⁸ Anot Badinter, susiklosčius tokiems santykiams vyras ilgainiui pajunta grėsmę savo vyriškajai tapatybei ir dažniausiai pora

---

⁴ Elisabeth Badinter, *XY. Apie Vyriškąją tapatybę*, Vilnius: Vaga, 2003, p. 11

⁵ Badinter, 2003, p. 12–13

⁶ Ten pat, p. 26

⁷ Ten pat, p. 174

⁸ Ten pat, p. 171

išsiskiria. Pirmuosius du tipus autorė priskiria *suluošintam* vyrui. Tai kraštutiniai tipai. Pirmasis, kaip hipervyriškumas, tikrovėje neegzistuoja, nes gryno vyriškumo (be moteriškumo „priemaišų“) paprasčiausiai nėra. Toksai idealas yra nepasiekiamas ir todėl luošina, nes su juo besitapatinantys vyrai galų gale suvokia, kad yra netobuli. Šitaip tampama „vyriškumo kalniais“⁹. Antrasis tipas priskirtas prie suluošintųjų, nes vyriškoji tapatybė čia patiria grėsmę, užgožiama feminizmo idealų, vyriškumą čia išstumia moteriškumas. Tokiam vyrui, vis dar veikiamam tradicinio patriarchalinio mąstymo, nepavyksta integruotis į feminizmo siūlomą demokratišką santykių modelį ir jis paprasčiausiai palūžta. Trečiasis yra (*džentelmeno*) sutaikyto vyro tipas. Sutaikytas vyras nėra kitų dviejų suluošintų tipų sintezė: „nebūdamas nei bestuburis minkštas vyras (*soft male*), nei kietas, nesugebantis išreikšti savo jausmų, jis – tasai *gentle man* (malonus vyras), mokantis suderinti tvirtumą ir jautrumą.“¹⁰ Badinter šitai įvardija kaip androginišką tapatybę, įgalinančią moteriškų ir vyriškų savybių *judėjimą* viename asmenyje: „motiniškas, paskui regbio žaidėjas...“¹¹ Tačiau, anot autorės, „sutaikytas vyras galėjo gimti tik įvykus didelei tėviškumo revoliucijai. Pastaroji, prasidėjusi vos prieš dvidešimt metų, turės tęstis per keletą kartų, kad taptų tikrai efektyvi. Ji apeliuoja į radikalią mentaliteto transformaciją ir esminį asmeninio bei profesinio gyvenimo sąlygų pasikeitimą, kuris negali įvykti per vieną dešimtmetį.“¹² Šioje vietoje reikia atkreipti dėmesį, jog Badinter knyga, iš kurios čia cituojama, buvo išleista 1992 m. – t.y. daugiau nei prieš du dešimtmečius. Tuo laiku jos idėjos atrodė gana utopiškai, tačiau kokia *sutaikyto-androginiško-vyro-džentelmeno* situacija yra šiandien? Kas pasikeitė?

Svarbu čia suvokti analizuojamo reiškinių procesualumą, vyksmą, kismą. Badinter teigimu, „vyras amžinai kariauja su savimi pačiu, kad tik nepasiduotų jo visad tykančiam silpnumui ir pasyvumui.“¹³ Taigi būti vyru yra nuolatinis išbandymas, reikalaujantis daug pastangų. Reikia įrodyti, kad esi vyras, argumentuoti savo statusą socialinėje sistemoje. Šiuo požiūriu, anot amerikiečių filosofės Judith Butler, lytis sietina su aktu, taigi būti vyru ar moterimi reiškia atlikti nuolatinį, nesibaigiantį performansą, kurio metu, atkuriamos socialiai įsigalėjusios ir atpažįstamos lyčių reikšmės:

Socialinės lyties nereikėtų aiškinti kaip stabilios tapatybės ar veikimo vietos, iš kurios kyla įvairūs aktai. Tai veikia tapatybė, netvirtai steigama laike, steigama išorėje *stilizuoti kartojamais aktais*. Socialinės lyties

⁹ Elisabeth Badinter, *XY. Apie Vyriškąją tapatybę*, Vilnius: Vaga, 2003, p. 177

¹⁰ Ten pat, p. 215

¹¹ Ten pat, p. 221

¹² Ten pat, p. 216

¹³ Ten pat, p. 173

efektą kuria kūno stilizavimas, todėl jį (efektą) privalu suprasti kaip kasdienį būdą kūno gestais, judesiais ir įvairiausiais stiliais sukurti iliuziją, jog egzistuoja tvari, socialinę lytį turinti savastis. Tokia formuluotė socialinės lyties sampratą išskeldina iš substancinio tapatybės modelio ir perkelia į tokį, pagal kurį socialinę lytį reikia suvokti kaip įsteigtą *socialinį laikiškumą*.¹⁴

Taigi reikšmės ir normos nuolat kinta, jos nuolat percituojamos ir gali būti iškreiptos proceso metu. Tačiau, pasak lietuvių sociologo Artūro Tereškino, „paradoksalu ir tai, kad, nepaisant reikšmių ir vertybių, siejamų su darbu ir dirbančių asmenų tapatybėmis, kaitos, mokamas darbas ir šeimos maitintojo vaidmuo iki šiol išlieka hegemoninio vyriškumo ir vyriškos tapatybės šerdimi. Kaip rodo užsienio ir Lietuvos tyrimai, vyrui įgyvendinti savo vyriškumą reiškia turėti darbą, uždirbti, gebėti aprūpinti save ir šeimą, t.y. užtikrinti bent minimalią materialinę gerovę. Jeigu šito neįstengiama pasiekti, vyrai jaučiasi nevykėliais, jų pasitikėjimas sugniuždomas. Ieškodami alternatyvių būdų patvirtinti vyriškumą, jie pradeda smurtauti, demonstruoti nevaržomą drąsą ar nusikalsti.“¹⁵

Iš Tereškino pastebėjimų matyti, kad tradicinis vyriškumas, susietas su galia ir laisve (siejama su materialine gerove) Lietuvos kontekste yra pakankamai gajus. Svarbų vaidmenį čia vaidina šeima – vyras jaučiasi įsipareigojęs, materialinė gerovė nebesiejama tik su jo vieno laisve, bet ir su šeima, jos aprūpinimu. Šiuo požiūriu turime du vyrų tipus. Socialinėje, ekonominėje sistemoje dalyvaujantį, dirbantį, šeimą aprūpinantį. Ir iš socialinės, ekonominės sistemos išstumtą bedarbių, *nevykėlių*, kuris nesugeba pasirūpinti savimi pačiu ir šeima (jeigu ją turi). Tačiau egzistuoja ir trečiasis – *outsiderio* tipas. Kai kurie outsideriai didžiuojasi būdami neatpažįstami ir nepripažįstami sistemos, teigdami, jog toks statusas jų vyriškumui įtakos neturi. Tačiau, anot Tereškino, „jų yra mažuma, nes nepripažinimas arba buvimas nenormatyviniu vyru daugeliu atvejų susijęs su menkesnėmis galimybėmis išgyventi ir fizinio bei kitokio smurto pavojumi.“¹⁶

Tačiau visa tai tėra hipotezės ir apmąstymai apie suaugusius vyrus. Kyla klausimas, ar aukščiau išvardytieji vyriškumo tipai tinka kalbant apie paauglį? Ar paauglys gali su jais tapatintis? Įdomu, ar minėtoji tėviškumo revoliucija pasiekė norimą efektą, ar bent jau pasistūmėjo? Kokie maskulinistiniai įvaizdžiai, remiantis pateikta teorija, dominuoja paauglių literatūroje? Koks

---

¹⁴ Judith Butler, *Vargas dėl lyties*, Vilnius: Kitos knygos, 2017, p. 291

¹⁵ Artūras Tereškinas, „Jauni bedarbiai vyrai ir jų vyriškumas (ne)pripažinimo ekonomikoje“, *Vyrai nusivylimo ekonomikoje: tarp gero gyvenimo ir socialinės atskirties*, Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 80-81

¹⁶ Tereškinas, 2016, p. 85

vyriškumo konceptas formuojamas? Visa tai parodys šiuolaikinės, paaugliams skirtos, suaugusiųjų parašytos literatūros, kurioje atsispindi mūsų kultūros dėsningumai ir pasaulėvaizdis, analizė.

Kaip paauglių literatūros padėtį lyčių (konkrečiau – maskulinizmo) aspektu vertina užsienio literatūrologai? Svarbu iškart pabrėžti, kad visi šiame darbe minėjami teoretikai ir teoretikės sutinka, jog paauglių literatūra, knygos skaitytojus veikia kaip medija, kaip kultūriniai artefaktai, perduodantys juose užkoduotą patirtį, ideologiją, normas, egzistuojančias laikmečio kultūriniame, socialiniame gyvenime. Skaitytojai gali tas normas priimti, atmesti arba modifikuoti. Pastarasis variantas būtų idealiausias, skatinantis savirefleksiją, savos, individualios tapatybės paieškas, tačiau, deja, literatūra dažnai transliuoja stereotipus, skatindama su jais taikytis, jų nekvestionuodama. Kaip tekstuose įrašytos (ne)normos prisideda prie jauno žmogaus tapatybės formavimosi, savęs suvokimo kultūrinėje, socialinėje sistemoje? Anot amerikiečių literatūrologės Kathryn Jacobs, daugiausia dėmesio šioje vietoje skiriama moterims ir homoseksualams¹⁷. Vyriškumas lietuvių literatūros kritiniame diskurse apeinamas, todėl šiame darbe, siekiant užpildyti nišą, prie jo tyčia ir apsisistojama.

Pasak Jacobs, literatūroje egzistuojantys lyčių stereotipai gali užkirsti kelią paaugliams atskleisti savo žmogiškąjį potencialą. Merginos paauglių literatūroje dažnai vaizduojamos pasyvios ir silpnos, o berniukai ir vyrai retai parodomi jautrūs ir pažeidžiami. Tokie tipažai palaiko ribotą supratimą apie lyčių vaidmenis, neskatina platesnių saviraiškos galimybių. Kritikės teigimu, paauglėms merginoms skirtoje literatūroje dominuoja grožio, kūno, išvaizdos kultas. Grožis, išvaizda siejama su sėkme, o sėkmės faktorius tokiu atveju yra gražus vaikinai. Taigi tikslas – būti gražiai ir turėti gražų, *kietą* vaikiną. Nesvarbu, koks jo vidus, vertybės, charakteris. Grožis ir *kietumas* yra pagrindiniai kriterijai. Žinoma, esama ir išimčių, pavyzdžiui, Virdžinijos Euwer Wolff knygos „Aistruolė“ herojė LaVaughn yra kitokia, nestereotipiška. Ji savarankiška, atkakli, neapsiribojanti materialiomis vertybėmis bei išore, ir jai nereikia vaikinai kaip siekiamybės.¹⁸ Nesunku čia įžvelgti feministinius idealus, moters laisvės, nepriklausomybės nuo vyriškos lyties idėjas. Feminizmas daug nuveikė skatindamas moteris išeiti iš patriarchato joms primestų rėmų, skatindamas mąstyti plačiau, atlikti vaidmenis, kurie anksčiau priklausė vien vyrų sferai. Tačiau vyrai, pasak Jacobs, peržengti tradicinio vyriškumo modelio ribų, įveikti lytims primestus stereotipus skatinami nebuvo.

---

¹⁷ Kathryn Jacobs, „Gender issues in young adult literature“, *Indiana Libraries*, Vol. 23, Number 2, 2004, p. 19 [Žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/1335>

¹⁸ Jacobs, 2004, p. 21–22

Bijoma pasirodyti silpniems, jautriems – o tai juk nevyriška.¹⁹ Tikras vyras turi būti tvirtas, stoiškas, nuožmus, gebąs pasirūpinti savimi ir savo moterimi, šeima. Vienu žodžiu – *neskystas*. Tokios ribotos vyriškumo reprezentacijos kelia pavojų besiformuojančiai skaitytojo asmenybei, įrėmina jo pasirinkimus, riboja saviraiškos laisvę, iššaukia kompleksus. Bet ar tikrai visi berniukai turi ir gali tapatintis su Tarzanu iš džunglių?

Edukologės Ya-Lun Tsao teigimu, literatūra yra vienas iš šaltinių, kuriuose egzistuoja lyčių stereotipai. Skaitydami knygas vaikai neišvengiamai reaguoja į veikėjus, jų elgseną, motyvus. Skaitydami vaikai tapatinasi su veikėjais ir tokiu būdu reflektuoja savo pačių poelgius, įsitikinimus bei emocijas. Paprastai tariant – viskas, ką perskaito vaikas, prisideda prie jo tapatybės formavimo.²⁰ Nereikėtų stengtis šioje vietoje išvėlgti sąmokslų teorijų, tačiau vaikų literatūra egzistuoja kaip svarbus kultūrinis mechanizmas transliuojantis laikmečio ideologiją, formuojantis suvokimą apie lyčių vaidmenis. Anot Tsao, stereotipiniai lyčių vaidmenys daro įtaką vaikų savirefleksijai (kaip vaikai suvokia save pačius), formuoja jų tapatybę, vienaip ar kitaip veikia pasitikėjimą savimi.²¹ Reziumuodama tyrimus apie lyčių nelygybę vaikų literatūroje Tsao teigia, jog vaikai, kurie atliekamų tyrimų metu skaitė lyčių nediskriminuojančią literatūrą, tapo tolerantiškesni lyčių ir jų vaidmenų klausimais.²² Visgi daugiau dėmesio šioje vietoje susilaukia moteriškoji lytis. Neseksistinės knygos skatina mergaites nusikratyti silpnų ir pasyvių būtybių vaidmens, vaizduoja nepriklausomas, lyčių vaidmenų ribas peržengiančias herojes, perimančias tradiciškai vien tik su vyriškąja lytimi siejamas savybes. O kaip dėl berniukų? Ar jie taipogi sėkmingai skatinami priimti moteriškus vaidmenis ir moteriškajai lyčiai tradiciškai būdingas savybes?

Anot amerikiečių literatūrologių Sofijos Khan ir Patricijos Wachholz, maskulinizmas nėra statiškas, o, kaip istorija parodo, nuolat kintantis, dinamiškas reiškinys. Tačiau tradicinės maskulinizmo idėjos visgi lieka glūdėti įsišaknijusios literatūroje ir kultūroje. Paaugliams skirtuose kūrinuose dominuoja tradiciniai vyriškumo motyvai: galia, kontrolė, nejautrumas, atsparumas emocijoms. Tai laikoma pagrindinėmis vertybėmis, skiriančiomis vyrus nuo moterų. Tik pavieniai tekstai drįsta mesti iššūkį nusistovėjusioms normoms, tačiau didžioji dauguma skatina priimti tradicinį vyriškumo supratimą kaip tam tikrą brandos statusą. Jautrumas, emocionalumas, silpnumas

---

¹⁹ Kathryn Jacobs, „Gender issues in young adult literature“, *Indiana Libraries*, Vol. 23, Number 2, 2004, p. 22 [Žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/1335>

²⁰ Ya-Lun Tsao, „Gender issues in young children’s literature“, *Reading Improvement*, Vol. 45, Issue 3, 2008, p.108 [Žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://fu-ctge-5245.wikispaces.com/file/view/Tsao.pdf>

²¹ Tsao, 2008, p. 111

²² Ten pat, p. 111

– šios savybės priskiriamos moterims, todėl norėdami įgyti galią berniukai turi šių savybių atsisžadėti.²³ Dėl to tapimas ir buvimas vyru yra nesibaigiantis ritualas, kupinas išbandymų, kurių metu nuolat ir iš naujo įrodoma, kad esi vyras. Svarbu išlaikyti statusą, galią, kontrolę. Puikus to pavyzdys literatūroje yra Viljamo Goldingo romanas „Musių valdovas“ (1954), kuriame pasakojama apie britų berniukų pastangas išlikti negyvenamoje saloje. Pradžioje įsteigtą demokratiją vystantis istorijai pamažu keičia stipresniojo teisė, lydima neapykantos, baimės, noro dominuoti, įveikti silpnesnius. Berniukų būrys skyla į dvi stovyklas: laukinių ir civilizuotųjų. Pastariesiems atstovauja vadu pradžioje išrinktas Ralfas, kuriam svarbiausia kūrenti laužą – t. y. užmegzti kontaktą, palaikyti ryšį su civilizacija. Laukiniams priklauso Džekas ir jo medžiokliai (sulaukėję choristai) – jie atsisako paklusti Ralfui ir jo taisyklėms, saloje reikalai pradedami spęsti smurtu, kuris apakina, išstumia lauk demokratiją ir civilizuotumą. Smurtas, grįžimas prie pirmykščių instinktų, medžioklė, jėgos demonstravimas, valdžios troškimas romane perteikia tradicinio, primityvaus, hegemoninio vyriškumo idėją. Anot Khan ir Wachholz, Goldingo romanai talpina įvairius maskulinizmo idealus, tačiau daugiausia susitelkia ties konfliktu tarp civilizuoto maskulinizmo ir laukinio maskulinizmo.²⁴ Civilizuotajam atstovauja Ralfas ir Kriuksis – jie abu siekia demokratijos, išlaiko pagarbą žmogiškumui ir žmogaus teisėms. Laukinio maskulinizmo tipai priklauso Džekas ir jo medžiokliai choristai. Civilizuotieji romane pasirodo kaip silpnesni, jautresni, t.y. moteriškesni, todėl pasmerkti būti nugalėti.

Kiek kitokia, žymiai liberalesnė yra švedų paauglių literatūros situacija. Literatūros kritikė Marija Nikolajeva aptardama šiuolaikinę švedų paauglių literatūrą pavadina ją „naująja kryptimi“. Svarbi, šiam darbui esminga jos vartojama sąvoka yra „naujasis vyriškumas“, skelbianti išsivadavimą iš tradicinių normų. Anot Nikolajevos: „Kadangi lyties modeliavimas yra pagrindinė kiekvieno grožinės literatūros teksto ideologijos dalis, romanai nemažai prisideda prie nesibaigiančių diskusijų apie lyčių stereotipus vyresniųjų paauglių literatūroje. Kitaip nei ankstesniuose vyresniųjų paauglių romanuose, kur buvo kalbama atvirai ir autoritetingu tonu trečiuoju asmeniu, naujų romanų nuomonės ir vertybės slypi po painiu pasakojimu pirmuoju asmeniu. Romanai nepateikia aiškaus ir nusistovėjusio veikėjo požiūrio, bet reikalauja, kad jaunasis

---

²³ Soofia Khan and Patricia Wachholz, „Rough Flight: Boys Fleeing the Feminine in Young Adult Literature“, *The ALAN Review*, Vol. 34, Number 1, 2006, p. 66 [Žiūrėta 2017 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ALAN/v34n1/khan.pdf>

²⁴ Khan, Wachholz, 2006, p. 70

skaitytojas iš tikrųjų gana jautriai reaguotų į paslėptą jų mintį.²⁵ Kaip ir aukščiau cituoti literatūrologai, Nikolajeva taipogi pasisako apie literatūrą kaip apie ideologijos mediatorę, kultūrinės patirties talpintoją, jos steigėją. Taigi šiuolaikinė švedų literatūra gerokai praplečia tradicinį vyriškumo konceptą, laužo įsigalėjusius tradicinio, tvirto, emocijoms atsparaus, į galios žaidimus ir kontrolę linkusio vyro stereotipus. Nededaktinio pobūdžio, šiuolaikinių paauglių patiriamas problemas vaizduojantys kūriniai, parašyti pirmuoju asmeniu, leidžia susitapatinti su *kitokiais* pagrindiniais herojais, įsijausti į jų vidų, o tai ugdo skaitytojų empatiją, turtina jų emocinį intelektą, toleranciją tiems *kitokiems*. *Kitokie* skaitytojai taipogi tokiuose kūrinuose lengviau gali surasti save.

„Naujojo vyro“ tipas pasižymi vyriškų ir moteriškų bruožų deriniu. Jį galima prilyginti aukščiau, cituojant Badinter, aptartam vyro-džentelmeno tipui. Anot Nikolajevos, kūrinuose įsigalėjantis švelnaus vyro paveikslas, laužantis nusistovėjusias normas, švedų paauglių literatūroje pamažu tampa stereotipu, tačiau vis vien atsiduria tradicinio šaunaus, kieto vyro nuošalėje.²⁶ Šiuolaikinio paauglio portretą išsamiau yra aptaręs amerikiečių literatūrologas John Stephens, kurio teigimu, šis „naujojo vyro“ tipas literatūroje tampa vis populiariesnis. Anot kritiko, šiuolaikinis paauglys berniukas nėra tiesiog įprastas berniukas – priešingai – dažnai vaizduojamas kaip *kitoks*, autsaideris. Jis kontrastuoja su tradicinio pašėlusio, nuožmaus, tvirto berniuko ir išlepinto mamytės sūnelio tipais, tačiau vis vien traktuojamas kaip nepakankamai vyriškas.²⁷ Australų literatūrologo Troy Potter teigimu, nors australų paauglių literatūroje ir esama vyriškumų įvairovės apraiškų, jų reprezentacijos vis dar yra ribojamos tradicinio, normatyvinio mąstymo. Gajus išlieka mitinis australiškasis maskulinizmas, išstumiantis emocionalumą, atmetantis homoseksualumą, propaguojantis vyriškumo kultą.²⁸ Amerikiečių paauglių literatūroje tokį tradicinį vyriškumo modelį, pasak literatūrologės Annette Wannamaker, bene geriausiai įkūnija Tarzano personažas. Jo figūra jau šimtmetį dominuoja amerikiečių populiariojoje kultūroje, Tarzanas buvo ir vis dar yra idealaus (hegemoninio) vyriškumo simbolis ištisoms berniukų kartoms. Jis – tvirtas, galingas, baltaodis, heteroseksualus. Jis nėra jautrus mažylis, lepinamas savo beždžionės motinos glėbyje. Jis

²⁵ Maria Nikolajeva, „Naujasis vyriškumas ir naujasis moteriškumas (Švedų vyresniųjų paauglių grožinė literatūra žengiant į XXI amžių)“, *Rubinaitis*, Nr. 4 (36), 2005 [Žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?3261012017>

²⁶ Nikolajeva, 2005

²⁷ John Stephens, „A page just waiting to be written on“, *Ways of Being Male: Representing Masculinities in Children's Literature and Film*. New York: Routledge, 2002, p. 40–44

²⁸ Troy Potter, „(Re)constructing Masculinity: Representations of Men and Masculinity in Australian Young Adult Literature“, *Explorations into Children's Literature*, Vol. 17, Number 1, 2007, p. 34 [Žiūrėta 2017 m. kovo 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www.paperschildlit.com/pdfs/Papers_2007_v17n1_p28.pdf

– raumeningas, pusnuogis, laukinis, baltaodis vyras. Jis – džunglių valdovas.²⁹ Tik ar su juo visi jaunieji skaitytojai berniukai turi ir gali tapatintis? Ar tradicinio hegemoniško, heteroseksualaus vyriškumo dominavimas paauglių literatūroje nediskriminuoja *kitokių* (kurie nepasižymi tradiciniam Tarzано tipo vyriškumui būdingomis savybėmis: nėra *tokie* stiprūs, raumeningi, nuožmūs, emocijoms atsparūs jaunuoliai)? Tradicinių tipažų dominavimas tekstuose riboja skaitytojų safirefleksiją, empatiją, saviraiškos galimybes, siaurina kultūrinį ir socialinį suvokimą lyčių ir jų atliekamų vaidmenų klausimu. Populiariojoje literatūroje matomi stereotipai neugdo platesnio požiūrio į vyriškumą ir lyčių vaidmenis. Neatitinkantys tradicinio hegemoninio vyriškumo normų veikėjai berniukai knygoje netiesiogiai „nurašomi“ į autsaiderius, nevykėlius, silpnus vienetus, kuriuos reikia žūtbut padaryti vyrais, nes kitaip neišgyvens socialinėje sistemoje. Tai iliustruoja Judith Butler mintį, jog socialinė lytis yra projektas – „išlikimo privalomose sistemose strategija, tai – atlikimas, turintis akivaizdžių baudžiamųjų pasekmių. Atskiros socialinės lytis yra dalis to, kas šiandienos kultūroje „sužmogina“ individus; mes netgi nuolat baudžiame tas ir tuos, kam nepavyksta teisingai atlikti savo socialinės lyties.“³⁰ Net jeigu atsitinka taip, kad autsaideris, maištininkas yra pagrindinis kūrinio herojus, jis vis tiek parodomas kaip *išimtis*, iškrentantis iš konteksto – ne toks kaip visi, neatitinkantis standarto, *nenormalus*.

Kyla klausimas – kaip literatūra gali pasitarnauti siekiant liberalizuoti tradicinį požiūrį į vyrą dvidešimt pirmame amžiuje? Anot Stephens, tekstai, skirti jaunuolių auditorijai nėra tiesiog paprasčiausi pasakojimai. Tekstai talpina savyje kultūriniame ir socialiniame gyvenime egzistuojančias normas bei ideologijas, kurios per pasakojimą transliuojamos skaitytojui. Taigi tekstai gali pasitarnauti kaip esamų ideologijų ir normų steigėjai, tačiau lygiai taip pat gali paskatinti tas normas bei ideologijas modifikuoti.³¹ Pasak Sofijos Khan ir Patricijos Wachholz, paauglių literatūra padeda jaunam žmogui spręsti tapatybės problemas, santykių su suaugusiais problemas, pasitarnauja priimant sprendimus. Taigi literatūra paauglį veikia kaip vedlys tapatybės formavimosi kelyje ir kelionėje į suaugusiųjų pasaulį.³²

---

²⁹ Annette Wannamaker, *Boys in children's literature and popular culture : masculinity, abjection, and the fictional chil*. New York: Routledge, 2007, p. 33–34

³⁰ Judith Butler, *Vargas dėl lyties*, Vilnius: Kitos knygos, 2017, p. 289

³¹ John Stephens, „A page just waiting to be written on“, *Ways of Being Male: Representing Masculinities in Children's Literature and Film*. New York: Routledge, 2002, p. 40

³² Soofia Khan and Patricia Wachholz, „Rough Flight: Boys Fleeing the Feminine in Young Adult Literature“, *The ALAN Review*, Vol. 34, Number 1, 2006, p. 72 [Žiūrėta 2017 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ALAN/v34n1/khan.pdf>

Tačiau šioje vietoje svarbu stabtelėti ir suvokti, jog literatūra neatsiranda iš niekur. Tekstai veikia kaip kultūros produktai, artefaktai, kuriuose įrašoma kultūrinė patirtis, normos, ideologijos. Todėl ir realistinėje paauglių literatūroje, anot Troy Potter, protagonistas visados veikia kultūriškai realioje aplinkoje, kuri skaitytojo sąmonėje atpažįstama kaip tikrovės atspindys. Taigi šiuo požiūriu automatiškai į tekstus patenka ir egzistuojančios tradicinio hegemoninio vyriškumo normos, kurias išfiltruoti ir modifikuoti rašytojui nėra lengva (juk rašytojas ir pats yra socialinės sistemos dalyvis, vienaip ar kitaip veikiamas kultūroje vyraujančių normų bei ideologijų). Tačiau, pasak Potter, literatūra vis vien turi stengtis nebūti tiesiog mimezė. Paauglių literatūra turi ir reflektuoti, ir kartu plėsti nusistovėjusį supratimą apie lyčių vaidmenis, iš naujo permąstyti, ir reformuluoti vyriškumo ir moteriškumo stereotipus.³³

Taipogi svarbu suvokti, jog literatūra nėra pagrindinis veiksnys, formuojantis jauno žmogaus tapatybę. Annette Wannamaker teigimu, berniukai turėtų skaityti tekstus, kuriuose esama plataus veikėjų spektro, reprezentuojančio skirtingų rasių, tautybių, seksualinės orientacijos žmones. Tačiau svarbiausia, jog tie tekstai atskleistų įvairias buvimo vyru galimybes. Taipogi berniukai turėtų skaityti knygas, kurių pagrindinės veikėjos yra moterys. Į paauglių skaitybą turi patekti skirtingų žanrų kūriniai iš skirtingų epochų. Taip pat svarbu, kad tuose kūrinuose nebūtų pasakojama vien tik apie nuožmius, stoiškus, individualistiškus vyriškos lyties veikėjus. Tekstai taip pat turėtų pasakoti ir apie taikius, jautrius, tolerantiškus ir išmintingus jaunuolius.³⁴ Tačiau, pasak Wannamaker, esama didelio skirtumo tarp to, ką, suaugusiųjų (tėvų, pedagogų, mokslininkų, politikų) manymu, berniukai turėtų skaityti, ir to, ką jie iš tikrųjų mėgsta skaityti ir skaito. Berniukai skaito įvairių žanrų tekstus, juos veikia įvairios medijos (televizija, kinas, reklamos, video žaidimai, muzika etc.). Reikėtų įsisąmoninti ir tai, kad berniukai nėra tiesiog berniukai, kad nėra vieno monolitinio berniuko tipo, kuriam tiktų visos aukščiau išvardytos rekomendacijos.³⁵

Ištirti visą kultūrinį klodą, visus jo sluoksnius, formuojančius jauno žmogaus tapatybę, prireiktų ištiesios disertacijos. Todėl šiame darbe bus apsistojama ties viena medija – lietuvių paauglių literatūra. Kokius vyriškumo kriterijus ji transliuoja skaitančiajam? Koks jų santykis su tradiciniais hegemoninio vyriškumo idealais? Kokį maskulinizmo konceptą perteikia moterų rašyta proza

---

³³ Troy Potter, „(Re)constructing Masculinity: Representations of Men and Masculinity in Australian Young Adult Literature“, *Explorations into Children's Literature*, Vol. 17, Number 1, 2007, p. 34 [Žiūrėta 2017 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www.paperschildlit.com/pdfs/Papers_2007_v17n1_p28.pdf

³⁴ Annette Wannamaker, *Boys in children's literature and popular culture : masculinity, abjection, and the fictional chil.* New York: Routledge, 2007, p. 15

³⁵ Wannamaker, 2007, p. 15

paaugliams? Kokie yra edukaciniai, didaktiniai šiuolaikinės paauglių prozos aspektai? Kokie veiksniai formuoja vyrą, vyriškumo supratimą? Tai pagrindiniai klausimai, į kuriuos atsakyti padės „šviežiausių“ kūrinių analizė.

2. BŪTI VYRU / JAUNUOLIŲ ŠIUOLAIKINĖJE PAAUGLIŲ PROZOJE:

2.1. Suaugę vyrai: nereikšmingi, nevykėliai, draugai, autoritetai

John Stephens teigimu, paauglių literatūroje suaugusieji ir tėvai dažniausiai nustumiami į antrąjį planą, atsiduria istorijos fone, kad „netrukdytų“ [pagrindinio] veikėjo(-os) saviraiškai.³⁶ [Pagrindiniai] veikėjai paaugliai dažniausiai parodomi kaip esantys kitokie nei juos supantys suaugusieji, turintys ir steigiantys kitokias, savas vertybes. Klasikinis to pavyzdys lietuvių literatūroje yra Vytauto Bubnio apysakoje „Arberonas“ matoma situacija, kuomet pagrindinis veikėjas Arūnas prieštaraudamas tėvui sušunka: „Kad sūnus neina tėvo pėdomis? Cha cha... O gal aš pats noriu savo pėdas palikti!“³⁷

Svarbu suvokti, jog suaugusieji nėra tiesiog „nurašomi“. Jie privalo būti, su jais turi būti mezgamas vienoks ar kitoks vertybėmis ir pasaulio samprata grįstas dialogas, jiems turi būti pritariama arba jiems turi būti prieštaraujama, kad būtų atrastas savas, individualus santykis su pasauliu. Suaugusiųjų buvimas vienaip ar kitaip prisideda prie jaunuolių iniciacijos, atmetamas ar priimamas suaugusiųjų pasaulio suvokimas padeda jaunuoliams formuoti savąjį, tradicijomis ar jų laužymu, išplėtimu paremtą santykį su pasauliu ir kitais žmonėmis. Maskulinizmo aspektu atsiribojimą nuo suaugusiųjų galima suvokti kaip tradicinės vyriškumo ideologijos kritiką. Bet kokių atveju knygoje paaugliams vaizduojami suaugusiųjų vyrų personažai vienaip ar kitaip mezga dialogą su tradicine vyriškumo koncepcija.

Šiame darbo skyriuje bus aptariami naujausių knygų paaugliams personažai – suaugę vyrai. Koks jų santykis tradicine maskulinizmo koncepcija? Kokį vaidmenį jie atlieka kūrinuose? Literatūrologo Kęstučio Urbos teigimu: „Be abejo, labai natūralu, kad suaugusiųjų pasauliui vaikų literatūroje pirmiausiai atstovauja motinos ir tėvo paveikslai. Mūsų ankstesniųjų laikų literatūroje tai būdavo tradiciniai patriarchalinės šeimos atstovai, atliekantys tradicinius vaidmenis: mama visad būdavo arčiau vaikų, tėvas atsakingas už namų ūkį ir menkai tesikišantis į vaikų gyvenimą.“³⁸ O kaip yra šiandien? Kęstučio Urbos, aptariančio devinto dešimtmečio lietuvių paauglių literatūros situaciją, nuomone, tėvai (taigi ir vyrai) „reikšmingi ne kaip tam tikros giminės (vyriškosios ar

---

³⁶ John Stephens, „A page just waiting to be written on“, *Ways of Being Male: Representing Masculinities in Children's Literature and Film*. New York: Routledge, 2002, p. 43

³⁷ Vytautas Bubnys, *Arberonas*, Vilnius: Alma littera, 2009, p. 122

³⁸ Kęstutis Urba, „Berniukai ir (ar) mergaitės lietuvių vaikų literatūroje“, *Pasisakymai apie vaikų literatūrą*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius, 2004, p. 23

moteriškos) pasaulio atstovai, o kaip bendrų humanistinių vertybių skleidėjai.³⁹ Naujausių paaugliams skirtų knygų analizė šiame darbo skyriuje parodys, ar situacija keitėsi, ar vis dar laikomasi tradicinių modelių.

Suaugusių vyrų personažus kūrinuose galima suskirstyti į dvi kategorijas: antraplaniai pasyvūs ir antraplaniai aktyvūs personažai (autoritetai). Šie personažai vienaip ar kitaip veikia kitus personažus, daro jiems vienokią ar kitokią įtaką, todėl arba priimami kaip autoritetai, arba sulaukia kritikos ir nuo jų siekiama atsiriboti paneigiant jų vertybes.

Rebekos Unos distopinio romano „Atjunk“ pagrindinės veikėjos Grytos tėvo kaip personažo pasyvumą visų pirma parodo jo vardas, tiksliau – vardo nebuvimas. Romanas pasakoja apie technologiškai pažengusių ateities visuomenę, kurios gyvenimas vyksta virtualybėje – sistemoje, pakeitusioje gyvą bendravimą, intymų ryšį tarp žmonių:

Daugintis fiziniame pasaulyje paliktos laboratorijos. Mes įsimylime ir mylimės sistemoje. Fiziniame pasaulyje vienas kito beveik neliečiame.⁴⁰

Pakitusi čia ir šeimos samprata – biologiniai tėvai tėra biodonorai, vaikai nebūtinai su jais bendrauja, daugelis turi socialinius tėvus (ar netgi keletą jų). Romano protagonistės Grytos gyvybė užsimezgė ne mėgintuvėlyje – ji buvo pradėta „senuoju būdu“. Su savo tėvu keturiolikmetė mergina bendrauja tik virtualiai (sistemoje), todėl bevardis tėvas jai jokios tiesioginės įtakos nedaro. Jis tiesiog egzistuoja istorijos fone kaip šiuolaikinio (kūrinyje vaizduojamo) pasaulio žmogus. Susvetimėjusį bendravimą parodo dialogai, pvz., štai toks tėvo kreipimasis į dukrą:

– Pamatysi, mano pupiniuk du šimtai trylika, viskas bus gerai, – pasakė.

– Ką pasakei?

– Oi, ne ten nukreipiau balsą. Gryta, mieloji Gryta, nebus jokių problemų. Su tavimi tai jau tikrai nebus jokių problemų.

– Ar ne? – man kažkodėl norėjosi šiauštis prieš tokį perdėtą pozityvumą. – Tu taip sakai visiems? Visiems keliems šimtams savo vaikų?⁴¹

Pozityvumas yra esminis kūrinyje vaizduojamos distopijos visuomenės bruožas. Jokių neigiamų emocijų, jokie smurto, jokių nusikaltimų. Pozityvumas siejamas su progresu. Grytos tėvas yra perdėtai pozityvus. Sunku jam priskirti tradiciniam vyriškumui būdingas savybes, kadangi jis (mūsų

---

³⁹ Kęstutis Urba, „Berniukai ir (ar) mergaitės lietuvių vaikų literatūroje“, *Pasisakymai apie vaikų literatūrą*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius, 2004, p. 24

⁴⁰ Rebeka Una, *Atjunk*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 154

⁴¹ Una, 2015, p. 259

visuomenei įprastu požiūriu) visiškai nedalyvauja šeimos gyvenime, nei materialiai, nei moraliai jos neremia, neturi nei tvirtam, nuožmiam vyrui, nei džentelmenui būdingų bruožų. Distopijoje jis – translaife gyvenantis, tobulas šimtų palikuonių tėvas, tačiau dukters akimis jis nėra toks žavus ir teigiamas. Po operacijos išsitrynęs savo žmogiškąją praeitį, jis veikiau primena dirbtinį intelektą. Žinoma, tėvas skatina Grytą daugiau laiko praleisti sistemoje, įsisavinti naujausias technologijas, tačiau jis nėra dukrai autoritetas. Mergina savo mąstymu bei elgsena paneigia ir atmeta tėvo ir technologiškai pažengusios visuomenės vertybių sistemą, steigia savąją, grįstą praeities pasaulio, kuriame vyravo tikros, o ne virtualios patirtys, idealais. Todėl ji ilgisi gyvo bendravimo, todėl bėgioja stadione (nors to daryti nerekomenduojama), mėgsta tikrą maistą, o ne cheminius žirnelius iš buteliukų, todėl skaito knygas ir pasyviai dalyvauja virtualybėje.

Šios „senamadiškos“ Grytos savybės bei jos santykis su tėvais, kurių gyvai nemato, kurių nėra šalia, kelia šeimos, o taipogi vyriškumo klausimus. Formuodama kritišką žvilgsnį į virtualybėje skendintį kelių šimtų palikuonių biodonorą, Rebeka Una atvirkštiniu principu, skaitytojui, kad ir netiesiogiai, pateikia gana tradicinę vyro-šeimos žmogaus koncepciją: vyras turi dalyvauti šeimos gyvenime ir ja rūpintis.

Akvilinos Cicėnaitės romano „Niujorko respublika“, pasakojančio apie dviejų paauglių meilę devintojo dešimtmečio fone, pagrindinės veikėjos Beatričės tėvas taipogi parodomas kaip pasyvus, alkoholikas, šeimos aprūpintojo vaidmens nesugebantis atlikti nevykėlis⁴²:

Niekas nebadavo, papurtė galvą Beatričė. Tik tėtis per blokadą neteko darbo. Bet jis ir šiaip nevykėlis, kartodavo mama, jį anksčiau ar vėliau už girtuoklystę būtų išmetę iš darbo.⁴³

Jo beviltišką padėtį ir pasyvumą liudija vis pasikartojančios dukters replikos: „O tėtis... kas iš jo.“⁴⁴ Mergina nusivylusi abiem savo tėvais, trokšta jų meilės ir dėmesio: „O aš noriu, kad tėvai mane mylėtų.“⁴⁵

---

⁴² „Paradoksalu ir tai, kad, nepaisant reikšmių ir vertybių, siejamų su darbu ir dirbančių asmenų tapatybėmis, kaitos, mokamas darbas ir šeimos maitintojo vaidmuo iki šiol išlieka hegemoninio vyriškumo ir vyriškos tapatybės šerdimi. Kaip rodo užsienio ir Lietuvos tyrimai, vyrui įgyvendinti savo vyriškumą reiškia turėti darbą, uždirbti, gebėti aprūpinti save ir šeimą, t.y. užtikrinti bent minimalią materialinę gerovę. Jeigu šito neįstengiama pasiekti, vyrai jaučiasi nevykėliais, jų pasitikėjimas sugniuždomas. Ieškodami alternatyvių būdų patvirtinti vyriškumą, jie pradeda smurtauti, demonstruoti nevaržomą drąsą ar nusikalsti.“ (Artūras Tereškinas, „Jauni bedarbiai vyrai ir jų vyriškumas (ne)pripažinimo ekonomikoje“, *Vyrai nusivylimo ekonomikoje: tarp gero gyvenimo ir socialinės atskirties*, Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 80-81)

⁴³ Akvilina Cicėnaitė, *Niujorko respublika*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 41

⁴⁴ Cicėnaitė, 2015, p. 50

⁴⁵ Ten pat, p. 189

Tuo tarpu Beatričės vaikino Oskaro tėvai – visiška priešingybė. Jie – kovojantys už Lietuvos nepriklausomybę intelektualai, besirūpinantys savo vaikais, juos globojantys ir saugantys:

– O tu rūkei kada nors? – paklausė Beatričė.

– Ne, – prisipažino Oskaras. – O tu?

– Aha, – pamelavo Beatričė. – Visai patiko.

– O tėvai tau nieko nesako? – apstulbo Oskaras.

Beatričė numojo ranka.

– Jiems vis tiek nerūpi, – tarė jausdama, kad bent dabar nemeluoja.

– Keeista, – nutęsė Oskaras, – maniškiams viskas rūpi. Kartais net per daug...

– Keičiamės vietomis? – pasiūlė Beatričė ir pajuto, kad gerklėje kažkas užstrigo. Mielai susikeistų su juo vietomis. Gyventų gražiuose namuose su karštu vandeniu ir tėvais, kurie per daug rūpinasi. Kasdien valgytų sausainių ir niekas nekalbėtų apie mirtį.⁴⁶

Skirtingai nei darbininkų klasei priklausantis Beatričės tėvas, Oskaro tėtis – išsilavinęs, svarbią padėtį visuomenėje užimantis veikėjas. Turimas statusas jo atveju egzistuoja kaip vyriškumo, turimos galios įrodymas. Tačiau šis statusas išblėsta, kuomet nusprendžiama pasitraukti iš Lietuvos, už kurios nepriklausomybę buvo kovota, ir emigruoti į Ameriką. Kaip pasiteisinimu prisidengiama pablogėjusia jauniausiojo sūnaus, Oskaro brolio Emilio, sergančio vėžiu, sveikata:

– Pasakė, kad suprasiu, kai užaugsiu, – atsakė Oskaras. – Ir kad tai – dėl mūsų. Aišku, labiausiai dėl Emilio. Amerikoje jis gali gauti geresnį gydymą. Ir šiaip sakė, kad mes neturime laiko laukti, kol čia, Lietuvoje, viskas pasikeis. Kol viskas pasikeis, gali užtrukti dešimt, o gal net dvidešimt metų. Jie pasakė, kad nebenori laukti.⁴⁷

Taigi, viena vertus, pasiaukojama dėl šeimos, dėl vaikų gerovės, kita vertus, netenkama visuomeninio statuso ir garbės. Pasitraukimas į Ameriką atskleidžia iš pradžių atrodžiusio griežto, tvirto vyro silpnumą ir veidmainystę, patvirtina socialinio statuso performatyvumą: vienu metu ryžtingas laisvės kovotojas, o kitu – bėglys. Visgi kad ir koks būtų statusas, jis nepadeda Oskaro tėvui tapti sūnaus autoritetu. Griežtas būdas, valdingumas trukdo užmegzti artimesnį, aktyvų tėvo ir sūnaus ryšį, kuris šioje vietoje yra esminis.

Ne-vyriškumo problematika taipogi paliečiama ir Lauros Varslauskaitės romane „Mano didelis mažas Aš“. Panašų į Cicėnaitės romane egzistuojantį pasyvaus nevykėlio tipą čia atitinka Oskaro (pagrindinio romano veikėjo Benedikto bičiulio) patėvis. Jis visiškai nesidomi savo posūniu,

⁴⁶ Akvilina Cicėnaitė, *Niujorko respublika*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 96–97

⁴⁷ Cicėnaitė, 2015, p. 188

nevaikšto į tėvų susirinkimus mokykloje, mieliau leidžia laiką su alaus bokalu rankoje negu su šeima. Varslauskaitė savo kūrinyje jį parodo kaip tipinį žemesnės klasės atstovą, neturintį aukštesnio visuomeninio statuso, galios:

Žinai ką, aš su juo nė sykio nėjau pažinti pasaulio. Vienintelė mūsų pramoga tebuvo televizoriaus dėžė, per kurią rodydavo nesibaigiančius veiksmo filmus ir bušido kovas. Kartais, jei jis turėdavo ūpo, įsijungdavome muzikos kanalą ir jis nuolat piktindavosi, kodėl, po paraliais, neužleidžia jo mėgstamo rusiško popso.⁴⁸

Smurtas šeimoje tik paryškina jo menkumą, beviltišką bandymą patvirtinti savo vyriškumą, kurio nepavyksta įrodyti visuomenėje.

Netiesiogiai išsakydami kritiką nevykusiam vyriškumui šie romanai iškelia autoriteto, teigiamo, idealaus vyriškumo problemą. Jeigu aukščiau aptarti pasyvūs vyrai nurašomi į daugiau ar mažiau nevykėlių gretas, kas tuomet užima autoritetų vietas? Kokiomis savybėmis pasižymi pavyzdiniai vyrai?

Kontrastai tarp pasyvių nevykėlių ir aktyvių, autoritetingų vyrų aptartuose kūriniuose egzistuoja kaip savotiški edukaciniai, ideologiniai momentai, veikiantys principu „kaip yra ir kaip ne-turėtų būti“. Rebekos Unos romane kaip priešprieša šimtus palikuonių turinčiam, virtualybėje paskendusiam Grytos tėvui veikia Manto (Grytos draugo) senelis. Kuomet pasakojimas sukoncentruojamas į jaunuolį, užaugusį be tėvų, idėja apie realius, artimus vaiko ir suaugusiojo, tėvo ir sūnaus, berniuko, jaunuolio ir suaugusio vyro santykius, jų svarbą išsakoma tiesiogiai: „Mantas man mažai pasakojo apie tėvus. Jis tėvų nematė, jį užaugino senelis. Šiaip tai ne tragedija. Svarbu, kad augdamas vaikas turėtų bent vieną suaugusįjį.“⁴⁹ Senelis Mantui yra vienintelis ramstis gyvenime, vienintelis autoritetas. Tai – intelingento, džentelmeno tipo vyras. Išsilavinęs, apsiskaitęs (turintis distopinėje visuomenėje nerekomenduojamą knygų iš praeities seifą), rūpestingas, atstojantis berniukui tėvą ir motiną. Svarbiausias veiksnys šiuo atveju yra gyvas jūdvių bendravimas, artimas kontaktas. Tai dalykai, kurių stokoja kūrinyje vaizduojama ateities visuomenė – pažangi, tačiau tuo pačiu dvasiškai, emociškai skurdi, nužmogėjusi.

Senelis taipogi nepritampa prie sistemos ir miršta terapijos, skirtos padėti adaptuotis, metu. Tai antraplanis aktyvus personažas, savo autoritetu darantis įtaką net ir gyvai nekontaktuodamas su berniuku (po mirties). Senelis kūrinyje nepasirodo, apie jį skaitytojas sužino tik iš Manto

⁴⁸ Laura Varslauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 119

⁴⁹ Rebeka Una, *Atjunk*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 139

pasakojimų. Tačiau tai tik dar labiau paryškina jo svarbą. Stoka tai tik patvirtina, atskleidžia problemą. Autoriteto, ryšio su suaugusiuoju globėju būtinybę vaiko, paauglio gyvenime taipogi liudija ir faktas, jog, mirus seneliui, Mantas sukuria jo pakaitalą – kloną. Šitai galima būtų traktuoti kaip trauminę patirtį, kuomet, patyrus netektį, su ja nesusitaikoma. Taigi empatija, džentelmeniškumas, inteligentiškumas, šeimyniškumas, globėjiškumas yra esminiai vyriškumo koncepto bruožai šiame kūrinyje.

Varslauskaitės romane su Oskaro nekenčiamo patėvio figūra kontrastuoja tikrasis jo tėvas – rūpestingas, švelnus savo sūnui, šeimynišką. Oskaro idiliškos vaikystės prisiminimuose tėvas išlieka kaip tradicinės, pavyzdingos šeimos galva ir tuo pačiu kaip geras draugas. Švelnumas, šeimyniškumas, draugiškumas, būdingas džentelmeno tipo vyrams⁵⁰, Oskaro tėvo atveju nustelbia jo socialinį statusą (paprasto darbininko – statybininko), kuriam neteikiama daug reikšmės ir kuris netrukdo tėvui tapti aktyviai veikiančiu (net ir po mirties) autoritetu savo sūnui:

Kartais eidavom į parką spardyti futbolo kamuolio, kurį buvau gavęs iš jo dovanų, ir aš, dar būdamas vaikas, įsivaizdavau, kad vieną dieną tapsiu sportininku. Na, žinai, geru futbolininku. Tokiu, koku tėvas didžiutuosi. Jis pats buvo paprastas statybininkas ir, nors dirbo savo darbą puikiai, visada troško, kad aš norėčiau daugiau už jį.⁵¹

Tačiau nevykusio, smurtaujančio patėvio „įsibrovimas“ į šeimą sugriauna vaikino siekius ir idealus: „Bet dabar jau viskas kitaip. Aš jau niekuo nebenoriu būti.“⁵²

Pagrindiniam romano herojui Dauno sindromu sergančiam Benediktui tėvas taipogi yra aktyviai sąmonėje veikiantis autoritetas. Negalėdamas susitaikyti su sūnaus negalia jis palieka šeimą, tačiau berniuko, juntančio tėvo stoką, mintyse jis išlieka kaip didvyris, žavingas keliautojas (primenantis Indiana Džounsa – tvirtą, nepriklausomą nuotykių ieškotoją (*kaubojaus* tipas, anot Badinter)), kuris tiesiog dėl didelio užimtumo neranda laiko savo vaikui:

Tėtis, beje, labai užsiėmęs žmogus, nes vežioja didelius siuntinius dar didesne mašina ir yra apkeliavęs visą pasaulį. Manau, kad jis tikrai yra buvęs Afrikoje. Ir Šiaurės ašigalyje. Ir Amerikoje. Ir vieną dieną vėl atvažiuos į mūsų gatvę, kurioje gyvename. Tada aš jam pagaliau papasakosiu, kaip pavargau čia nieko neveikti, ir jis tikriausiai mane išsiveš į vieną iš savo nuostabių kelionių.⁵³

⁵⁰ „Nebūdamas nei bestuburis minkštas vyras (*soft male*), nei kietas, nesugebantis išreikšti savo jausmų, jis – tasai *gentle man* (malonus vyras), mokantis suderinti tvirtumą ir jautrumą.“ (Elisabeth Badinter, *XY. Apie Vyriškąją tapatybę*, Vilnius: Vaga, 2003, p. 215)

⁵¹ Laura Varslauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 106

⁵² Varslauskaitė, 2016, p. 106

⁵³ Ten pat, p. 13

Tačiau tai tėra nepagrįstas naivumas ir objektyviau situaciją vertinanti motina bando sūnui atmerkti akis ir paaiškinti, kaip yra iš tikrųjų:

Mama sako, kad mums jo nereikia, kad jis negeras žmogus, kad galėtų bent paskambinti, pasveikinti mane su gimtadieniu, tačiau aš nepykstu, atvirkščiai, aš jo dar labiau laikiu...⁵⁴

Išsklaidyti iliuzijas apie tėtį-keliautoją bando ir Benedikto bičiulis Oskaras:

– Jis tiesiog šunsnukis, žmogaus, – Oskaras iškiša ranką pro stotelės kraštą tikrindamas, ar vis dar lyja. – Ir jis nekeliauja, o vairuoja *fūrą*. Tai du skirtingi dalykai, – jis vėl žiojasi kažko sakyti, tačiau nutyla, tikriausiai pamanęs, kad aš vis tiek nesuprasiu. O jeigu ir suprasiu, tai nieko nepakeis.⁵⁵

Tačiau tėvo stoka jaunuoliui neleidžia objektyviai įvertinti realybės, nesumenkina jo sąmonėje tėvo autoriteto. Tiesą sakant, Benedikto atveju svarbiau ne tai, koks yra jo tėvas, jam svarbesnis yra pats jų dviejų ryšys, kurio trūksta. Tėvas išlieka tėvu, kad ir koks jis būtų. Kad ir kur būtų, jis visados toks pats reikalingas šeimoje, savo vaikams – tai viena esminių vyriškumo koncepto idėjų, kurias talpina Varslauskaitės ir kitų romanai.

Visgi autoritetai ne visada veikia vien teigiamai, ne visada jie ir autoritetai. Dainos Opolskaitės romane „Ir vieną kartą, Riči“ save *ryžu* nevykėliu laikantis pagrindinis veikėjas Balys turi du autoritetus, tačiau šalia jų jaučiasi labiau menkas nei galįs jais didžiuotis. Abu šie autoritetai, tradiciniu požiūriu, yra *rimti, tikri* vyrai. Tai vaistininkas prosenelis bei policijos pareigūnas, kriminalistas Balio tėvas. Jų pasirinktos profesijos liudija aukštą socialinį statusą, užsitarnautą pagarbą visuomenėje.

Štai taip Balys apibūdina savo prosenelį:

Aš puikiausiai žinau, kad mano prosenelis Balys Belekas buvo labai išsilavinęs ir šviesus žmogus. Savo gimtajame miestelyje jis vienintelis turėjo vaistinę ir prekiaavo vaistais, gydė žmones, teikė visokeriopą pagalbą, net rašė politinius straipsnius į spaudą. Žodžiu, nerami siela. Visi jį laikė kone šventuoju ir iš tolo jam lenkėsi. Jo vardu net pavadino gatvę ir mokyklą. Negana to, mano garbusis prosenelis buvo dar ir drąsus. Antrojo pasaulinio karo metais nejausdamas nė menkiausios baimės jis paslėpė ir išaugino savo namuose du žydų vaikus, atbėgusius tiesiai į jo kiemą nuo miško pusės. Senelis rašė dienoraštį, dabar tas jo dienoraštis guli muziejuje kaip rečiausias eksponatas. Jame, tame sąsiuvinyje, prosenelio ranka aprašyta visa žydų vaikų istorija. Ir niekas jo nesusekė, neištrėmė, eidamas devyniasdešimtuosius savo

⁵⁴ Laura Varslauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 13

⁵⁵ Varslauskaitė, 2016, p. 109

gyvenimo metus vieną pavasario dieną jis paprasčiausiai numirė savo sodelyje prie namo atsisėdęs po žydinčia obelimi.⁵⁶

Išsilavinęs, plačių pažiūrų, gydantis žmones, bebaimis, tvirtas, geros sveikatos, rūpestingas, altruistiškas prosenelis parodomas kaip praėjusių laikų superherojus, žmogus-legenda. Visos šios savybės žymi hiperbolizuoto superidealaus vyro tipą.

Tėvas taipogi primena superdidvyrį Robotą-policininką iš amerikietiško komikso:

Mano tėvas gaudė vagis ir nusikaltėlius, tiria nužudymų bylas ir įvairaus masto plėšimus. Dėl to visi jį gerbia. Daugybė draugų jam skambina, pažįstami ir visi kaimynai sveikinasi nulenkę galvas. O pamačiusios jį visos laiptinės tėtulės susideda rankas prie širdies lyg prieš šventojo paveikslą ir lengviau atsidūsta: oi, oi, ak, ak, mūsų angelas sargas, jau galim ramiai miegoti.⁵⁷

Statusas, galia, pagarba – tradicinės *tikro* vyro savybės, kuriomis pasižymi tiek Balio prosenelis, tiek tėvas. Abu paties jaunuolio pavadinami šventaisiais. Abu pateikiami kaip vyriškumo normos. Tačiau Balys netelpa į šias normas ir prieš šventųjų paveikslus jaučiasi esąs nevykėlis. Jis gėdijasi prosenelio vardo, gėdijasi savo pavardės, kuri, kaip jam atrodo, jį nuasmenina, paverčia niekuo – *bele kuo*: „O būti Beleku, tai yra *bele kuo* – tai būti niekuo. Mano pavardė nieko nereiškia. Kam ji tokia iš viso reikalinga?“⁵⁸ Taip pat ir šalia savo idealaus tėvo jis jaučiasi nevykėlis, tėvo autoritetas jį tik gniuždo. Iš vienos pusės vaikinai junta tėviško ryšio trūkumą, tėvo stoką, tačiau nežino, kaip prie tėvo priėti, kaip užmegzti ryšį, jaučiasi esąs per menkas:

Tačiau jis turi sūnų, kurio plaukai raudoni kaip ugnis ir kurio niekas negerbia. Kuris neturi nė vieno tikro draugo. Kažin ar jis apie tai nutuokia. Norėčiau paklausti, ką iš viso jis žino apie mane. Juk mudu beveik nesimatome. Jis dirba, aš mokausi, aš pareinu namo ir jis pareina, mūsų abiejų batai stovi koridoriuje vieni šalia kitų, bet mūsų laikas nesusikerta, mūsų gyvenimai atskiri, bendra tik pavardė ir kraujo grupė. Ko gero, norėčiau su juo pasikalbėti, bet apie ką?⁵⁹

Taigi autoritetai ne visada veikia teigiamai ir ne visada jie yra autoritetai. Aptarti kūriniai parodo, kad svarbiau yra pats suaugusiojo ir vaiko, paauglio ryšys, reikalingas bręstant, formuojantis jo asmenybei. Tai aiškiai matyti ir Balio draugo Ričio atveju – gyvenantis be tėvų jaunuolis junta jų stoką, nesulaukdamas jų dėmesio jaučiasi vienas, pasimetęs ir užsisklendęs savo

---

⁵⁶ Daina Opolskaitė, *Ir vienkąrt, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 9–10

⁵⁷ Opolskaitė 2016, p. 18

⁵⁸ Ten pat, p. 12

⁵⁹ Ten pat, p. 19

pasaulyje: „Na, pasiilgstu jų. Bet jie negali pasakyti, kaip gyventi. Iš tikrųjų mes esame vieni. Visiškai vieni.“⁶⁰

Taigi moterų rašytuose kūrinuose paaugliams dominuojantys tradicinio vyriškumo kriterijai yra: statusas, garbė, šeima. Šeima yra pats svarbiausias kriterijus, prieš kurį nublanksta visi kiti. Esminis yra aktyvus suaugusiojo, globėjo ir paauglio ryšys. Jei jo nėra, autoritetai paprasčiausiai neveikia (kad ir kokie aukšti jie būtų). Be jokios abejonės teigiamas suaugusiųjų pavyzdys daro įtaką paaugliui, tačiau visų pirma tarp vaiko, paauglio ir suaugusiojo turi užsimegzti pasitikėjimu paremtas kontaktas. Šiuolaikiniai lietuvių autorių romanai paaugliams išsina už tradicijos rėmų ir formuoja supratingo, empatiško, šeimyniško suaugusio vyro, tėvo tipą. Net kūrinuose pasirodantys nevykėliai vyrai egzistuoja kaip netinkamo vyriškumo kritika (kaip neturėtų būti principu) ir tinkamo propagavimas.

---

⁶⁰ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 147

2.2. Tarp tradicinio ir naujojo vyriškumo

Šiame darbo skyriuje bus aptariami šiuolaikinėje moterų prozoje paaugliams egzistuojantys jaunuolių charakteriai, atsiduriantys tarp tradicijos rėmų ir naujojo vyriškumo. Skyrius padalintas į tris dalis, apimančias tradicinio vyriškumo apraiškas, autsaiderius, kurių neįmanoma sutalpinti nei į tradicijos, nei į naujojo vyriškumo rėmus, bei tradicijos ribas plečiančius veiksnius, vedančius naujojo vyriškumo link.

Anot literatūrologės Marijos Nikolajevos, 1982 metais pasirodęs britų rašytojo Aidan Chambers romanas „Pašok ant mano kapo“, kuriame pirmą kartą jaunimo literatūros istorijoje prabylama homoseksualumo tema, tuo pačiu atvedė į paauglių skaitybą ir naująjį berniuko, vyro tipą.⁶¹ Pasak vaikų ir paauglių literatūros kritiko John Stephens, tradiciškai realybėje bei literatūroje mergaitės vaidino ir buvo skatinamos vaidinti tylas ir nuolankias, tuo tarpu berniukai visuomet jautė spaudimą būti nuožmiais, tvirtais, konkuruojančiais.⁶² Tačiau, kuomet literatūroje ir tikrovėje mergaičių charakteriai iš silpnų ir nuolankių ėmė virsti stipriais ir nepriklausomais, berniukai taip lengvai nepasidavė ir „nesuminkštėjo“. To priežastis nesunkiai suprantama – juk visa vakarų kultūra ištikus amžius buvo statoma ant patriarchalinių pamatų, kurių akmenis išjudinti nėra taip paprasta. Visgi aštuntajame–devintajame dešimtmetyje paauglių literatūra ima plėsti tradicijos ribas. Prabylama apie paauglį kamuojančias problemas: susvetimėjimą, pasimetimą, tapatybės klausimus. Pradedama mąstyti plačiau išorinių šaunumo įvaizdžių ir gilintis į jauno žmogaus vidų. Kelius, rašydamas apie čia išvardytas problemas, paauglių literatūroje jau buvo pramynęs Selindžeris savo garsiuoju romanu „Rugiuose prie bedugnės“ (1951), taigi kitiems reikėjo tik įsibėgėti. Tokiu būdu į literatūrą ateina naujasis vyriškumas, kuriam būdingi švelnesni, jautresni, emocionalesni, labiau „moteriškesni“ jaunuolių, vyrų portretai.

Lietuvių literatūra taipogi problemiškesnė aštuntame–devintame dešimtmetyje, tampa žymiai sudėtingesnė meniniu požiūriu.⁶³ Čia galima paminėti Kazio Sajo apysakas: „Būrimas obuolio sėklom“ (1985) bei „Gvidono apsiaustas“ (1988). Jose prabylama apie paauglių vidinį ir išorinį socialinį gyvenimą, jame iškylančias problemas, parodoma emocionali charakterių pusė. Taipogi

---

⁶¹ Maria Nikolajeva, „New Masculinities, New Femininities: Swedish Young Adult Fiction Towards the Twenty-First Century“, *Changing Concepts of Childhood and Children's literature*, Cambridge Scholars Press, 2006, p. 17

⁶² John Stephens, „Gender, Genre and Children's literature“, *Signal*, Nr. 79, 1996, p. 17–30

⁶³ Kęstutis Urba, „Berniukai ir (ar) mergaitės lietuvių vaikų literatūroje“, *Pasisakymai apie vaikų literatūrą*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius, 2004, p. 24

tam tikri emociniai, psichologiniai berniuko gyvenimo aspektai matomi ir Vytauto Račicko apysakoje „Zuika padūkėlis“ (1985), kuri esti įtaigi, dinamiška, todėl noriai skaitoma ir šiandien. Tačiau grynesniu pavidalu naujasis vyriškumas lietuvių paauglių literatūroje pradeda skleisti tik baigiantis pirmajam dutūkstantųjų dešimtmečiui. Šioje vietoje verta paminėti Gendručio Morkūno apysaką „Iš nuomšiko gyvenimo“ (2010) bei Kazio Sajos apysakas „Septyni miegantys broliai“ (2009) bei „Čia kažkas yra“ (2009), kuriose jautriai perteikiama pagrindinių herojų, paauglių vaikinių, psichologinė situacija, jų vidinė drama, prabylama vienatvės, šeimos, santykio su tėvais, su bendraamžiais, pirmosios meilės temomis. Vaizduojami jaunuoliai čia jau ne nuotykių ištroškę šaunūs berniūkščiai, o jautrūs, savęs ir savojo santykio su pasauliu ieškantys, sužeisti žmonės.

Visgi tai – tik keletas knygų. Svarbu suvokti, jog vyriškumo koncepto dinamikai lietuvių paauglių literatūroje kliudė tos pačios literatūros stoka. Dvidešimt pirmame amžiuje lietuvių paauglių literatūra išgyvena sunkmetį – ji merdi, tad lygintis su Švedija nėra reikalo. Kartais komisijai nėra iš ko sudaryti Metų knygų penketukus. Tačiau situaciją pagyvino 2015 metais „Almos litteros“ leidyklos paskelbtas paauglių literatūros konkursas, suteikęs galimybę naujiems vardams ir kūriniams išvysti dienos šviesą. Nesunkiai galima pastebėti tendenciją, jog tarp konkurso nugalėtojų – vien rašančios moterys. Kokius tad paauglių vaikinių charakterius jos pateikia savo kūriniuose?

2.2.1. Tradicijos apraiškos

Tradicinio vyro (šiuo atveju jaunuolio) tipą, pasižymintį fizine ištverme, dominavimu, kontrole, nejautrumu, atsparumu emocijoms, iš visų šešiose knygose matomų vyriškos giminės personažų labiausiai atitinka Dainos Opolskaitės romano „Eksperimentas gyventi“ veikėjas, vaikų globos namų auklėtinis Genius:

Jis buvo augalotas, stambus, plačiapetis, vienas iš tvirčiausiai sudėtų savo amžiaus vaikinių ir, matyt, kupinas brutalių, netgi gyvuliškos jėgos, kažkokios juntamos agresijos, bent jau aš taip jaučiau, man taip atrodė. Stambus veidas ir bukas žvilgsnis liudijo jo prigimtyje nesant nė kruopelės subtilumo, jautrumo ar pastabumo.⁶⁴

Tradiciniam vyro tipui būdingos savybės, palyginus su kitais romano veikėjais vaikiniais, Geniaus atveju ypač hiperbolizuotos. Aukščiau pacituotas jaunuolio apibūdinimas atrodo kaip ištrauka iš

---

⁶⁴ Daina Opolskaitė, *Eksperimentas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 28

kokio nors feministinio veikalo, kritikuojančio maskulinizmo tradiciją, tradicinio vyriškumo koncepto ribotumą. Genius – pernelyg tradicinis, absoliučiai tipinis tradicinio vyriškumo atstovas, pasižymintis didžiule fizine jėga, atsparumu emocijoms, empatijos trūkumu. Vaikų globos namuose jis veikia kaip lyderiaujantis patinas: naudodamasis fizine jėga nuolat pabrėžia savo statusą, vadovauja gaujai (silpnesniems savo pasekėjams):

Kartu su Geniumi nuolat galėjai matyti žirgliojančią dar kelis panašius į jį tipus, primityviausias būtybes tokiomis pat bukais žvilgsniais ir tokiais pat drimbais. Visų jų mintys buvo nenuspėjamos. Tiksliau, jų, tų minčių, nelabai ir buvo, nes vienintelis dalykas, kuris juos valdė ir nuo kurio jie darėsi kasdien vis priklausomesni, buvo fizinė jėga, su kiekviena diena auganti jų kūnuose ir nebegalinti juose tilpti.⁶⁵

Tai brutalusis vyriškumas, pasireiškiantis dominuojančia fizine jėga, intelekto ir empatijos stoka, smurtu, neapykanta silpnesniems, įskaitant ir moteris. Genius su savo gauja sumušė žymiai už juos silpnesnį, atsiskyrėlį, jautraus ir meniško būdo Konstantiną, kurį pastoviai engdavo, demonstruodami galią. Tačiau jo primityvus, grobuoniškas charakteris labiausiai atsiskleidžia, kuomet duše jis išprievartauja Beatą – psichinių sutrikimų turinčią, vaikų globos namuose nesugebančią pritaipyti mergaitę, kuri po šio įvykio nusižudo. Kritika tokiam mergaitę išniekinusiam brutalumui išsakoma Genių parodant kaip menką gyvulį:

Ir vėl Genius! Prieš akis vėl stovėjo jo baisus veidas. Jo bukas žvilgsnis. Storos lūpos. Plačios nosies šnervės ir kampuoti žandikauliai. Didžiulis siaubas ir gyvuliška jėga, kuri sunaikina, sutraiško taip, kad niekuomet daugiau nebeatgysi, nebepakilsi. O Beata buvo bejėgė. Ji tikrai nebūtų galėjusi pasipriešinti. Ji neturėjo jėgų priešintis Geniui, tam išgamai, visiškam išsigimėliui, pabaisai.⁶⁶

Kyla klausimas – kaip susiformuoja toks tipas? Kodėl Genius toks? Tėvų, autoritetų neturėjimas, žinojimas, kad esi niekam nereikalingas, ko gero, yra esminės priežastys. Žeidžiantys kitus vaikai tai daro dažniausiai dėl to, nes patys yra sužeisti. Vaikų namai yra išlikimo stovykla, kurioje vyksta nuolatinė kova už būvį, todėl patyčios, smurtas egzistuoja kaip priemonės išgyventi:

Globos namai panėšėjo į džiungles, į nesibaigiančią šachmatų partiją, kai nežinomi jokie ėjimai, negali net nuspėti, už kurio kampo tave pasitiks šachas ir matas. Žaidėme visi.⁶⁷

Tačiau, kad ir kaip būtų, tokio žiauraus Genio elgesio nė nebandoma analizuoti ar kaip nors pateisinti. Kūrinyje jis – tiesiog „nusikaltėlis“, „paršas“, „išgama“, kurio veiksmai parodomi kaip nederami, netinkami, peržengiantys visas padarumo ir apskritai žmogiškumo ribas.

---

⁶⁵ Daina Opolskaitė, *Ekspertas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 29

⁶⁶ Opolskaitė, 2015, p. 71–72

⁶⁷ Ten pat, 2015, p. 90

Viena vertus, kietuolio įvaizdžiu, demonstruojama fizine jėga bei agresija tradiciniam vyriškumo tipui taipogi artimas ir kito Dainos Opolskaitės romano „Ir vienąkart, Riči“ personažas – Ričis. Iš pradžių reikia pabrėžti, jog šį jaunuolį sudėtinga priskirti kuriam nors vienam vyriškumo tipui, tačiau labiausiai jis artimas tradiciniam vyriškumui. Ričis gyvena pas gimines, jo mažasis brolis ir tėvai emigravę, į Lietuvą negrįžta ir sūnumi nesidomi. Dėl to, skirtingai nei pagrindinis romano veikėjas Balys, Ričis neturi autoritetų, niekas jam nepataria, kaip gyventi, vaikinai neturi jį kę remtis, dėl to jaučiasi vienišas, be niekieno pagalbos grumiasi su gyvenimu. Savo jautriu vidumi, savo žmogiškomis baimėmis Ričio charakteris tarsi priartėja prie subtilaus, naujojo vyriškumo, tačiau savo vidaus jaunuolis niekam neleidžia pažinti, emocijos, nerimas, baimė prasprūsta probėkšmais ir galop vėl pridengiamos kietuolio įvaizdžiu.

Ričis mokykloje naujokas, jam vos įėjus į klasę iškart pastebimi išskirtinai vyriški jo bruožai, tradiciniam vyriškumui būdingos savybės:

Atvykėlio akys buvo gilios ir tamsios, plaukai – tankūs, juodi, oda – stipriai įdegusi. Tamsiais šereliais apžėlęs smakras išdavė ankstyvą jo brandą ir išvaizdai teikė tikro vyriškumo, kokio mes visi vienokiu ar kitokiu būdu taip troškome. Jam galėjo būti jau šešiolika ar net septyniolika, sunku buvo patikėti, kad jis mūsų vienmetis. Sudėtas irgi kaip atletas: aukštas, bet neišstypęs, stiprių rankų ir ilgų pirštų (ant kairės rankos bevardžio mūvėjo stambų metalo žiedą), platejančių pečių ir nuo kiekvieno judesio įspūdingai judančių raumenų, kurių negalėjo paslėpti ploni marškiniai. Languoti, laisvo stiliaus, jie buvo atsegti, tačiau skvernai sukamšyti į nutrintus šviesaus mėlynumo džinsus. Ryškus pilvo presas kietas kaip akmuo. Į mus jis žvelgė tiesiai ir ramiai, tai buvo drąsaus žmogaus žvilgsnis. Ričis, štai kas jis buvo. Žmogus, kurį dosniai apdovanojo gamta ir likimas. Mergaitės į jį žvelgė aiškiai susižavėjusios, o berniukai – kupini juntamo nepasitenkinimo.⁶⁸

Vyriškas stotas iškart užtikrina Ričiui statusą, pranašumą prieš kitus klasės vaikus, žiūrinius į jį su nepasitenkinimu. Romano autorė, kurdama Ričio portretą, ypač daug dėmesio skiria išorei: fizinėms savybėms, seksualumui. Jis vaizduojamas kaip tipiškas elitinis, seksualumu dvelkiantis jaunuolis, kurių apstu šiuolaikinėje paauglių prozoje. Literatūrologės Julia Motes teigimu, išvaizdos faktorius šiuolaikinėje paauglių literatūroje veikia kaip statusą liudijantis veiksnys⁶⁹. Ričis jį užsitarnauja be didelio vargo. Romane jis vaizduojamas kaip lyderis – gražus, stiprus,

⁶⁸ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 35–36

⁶⁹ Julia J. Motes, „Teaching girls to be girls: young adult series fiction“, *New Advocate*, Vol. 11, Number 1, 1998, p. 39–53

nepriklausomas: „Nė vienas iš mūsų jam nebuvo reikalingas.“⁷⁰ Prie šaunaus, kieto vyruko įvaizdžio prisideda ir aistra futbolui. Aikštėje Ričis taipogi pranašesnis už kitus:

Dar vėliau žaidėme futbolą. Teisingiau – žaidė vienas Ričis, o mes tik karštligiškai blaškėmės po visą aikštę kliudydami sau patiems ir nežinodami, į kurią pusę pulti kamuolio. Jo kakta ir rankos žvilgėjo nuo prakaito, tamsios akys degė, lūpos šypsojosi. Jis žaibo greitumu atsidadavo prie mūsų, nardė nuo vieno prie kito, kol švariai iškrapštydavo kamuolį ir išnykdavo. Vieną akimirką atsirado šalia manęs ir aš šonu pajutau jo kieto treniruoto kūno jėgą. Dulkes ir prakaito kvapą. Aistrą laimėti.⁷¹

Sporto tema, neatsiejama nuo tradicinio vyriškumo, taipogi yra dažnas reiškinytis berniukų-paauglių skaityboje. Anot literatūrologės Kathryn Jacobs, tokios knygos diegia stereotipinį mąstymą, neskatina žvelgti plačiau, priimti kitokias vyriškumo raiškos galimybes.⁷² Ričis romane pateikiamas kaip vyriškumo idealas, atskaitos taškas, į kurį orientuojasi nevykėliu save laikantis pagrindinis romano herojus Balys Belekas. Iš esmės šiuo kūrinium atskleidžiamas konfliktas tarp tradicinio ir naujojo vyriškumo, parodoma, ką išgyvena netipinis, jautrus paauglys, bandantis įtilpti į visuotinai priimtinas, tradicines vyriškumo normas: „Tokie kaip aš pasmerkti amžiams likti gyvenimo paraštėse ir istorijos dulkėse, tokių niekas nemini.“⁷³

Tradiciniam galia ir fizine jėga paremtam vyriškumui būdingos Ričio savybės, ko gero, labiausiai atsiskleidžia, kai šis užpuola Balį, manydamas, jog tas pavogė jo telefoną. Situacija nesprendžiama civilizuoto dialogo pagalba, Ričis nė nesiklauso Balio paaiškinimo – dominuoja instinktai, vyksta kova:

Ričis laikė mane prispaudęs prie sienos stipriomis rankomis ir įnirtęs švokštė į ausį. Jo akys degė siaubingu pykčiu. Ką jis daro? Ko iš manęs nori? Koks telefonas? Nieko nesupratau. Siaubingai skaudėjo visus šonkaulius ir pakaušį, nes įniršęs trenkė mane į sieną ir tebelaikė įsikibęs į marškinius.⁷⁴

Tačiau vyriškumas, kuriam atstovauja Ričis nėra toks ribotas ir vienakryptis kaip prieš tai aptarto Geniaus atveju. *Kieta* yra tik Ričio išorė. Jo statusas, jo galia, jo fizinės savybės yra tik priedanga – performanso dalis, kaip pasakytų Butler. O po kietuolio kiautu slepiasi sužeistas, tėvų besiilgintis, neturintis autoritetų ir aiškaus tikslo, pasaulio išsigandęs berniukas: „Baisu, kai nežinai, kaip gyventi. Baisu, kai niekas tau negali pasakyti, kaip.“⁷⁵ Taigi šis romanas iš vienos pusės

⁷⁰ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 38

⁷¹ Opolskaitė, 2016, p. 39

⁷² Kathryn Jacobs, „Gender issues in young adult literature“, *Indiana Libraries*, Vol. 23, Number 2, 2004, p. 20 [Žiūrėta 2017 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/1335>

⁷³ Opolskaitė, 2016, p. 65

⁷⁴ Ten pat, p. 41

⁷⁵ Ten pat, p. 147

pateikdamas (Ričio pavyzdžiu) gan tradicinę vyriškumo koncepciją, tuo pačiu skatina pažvelgti giliau, pažinti tai, kas slepiasi po kiautu, anapus performanso.

Tradicinei vyriškumo koncepcijai artimas ir kitas to paties romano personažas – Jurgis. Tai šalutinis veikėjas, paprastas ūkininkų sūnus, mechanikas, kuris tiesiogiai veiksmė nedalyvauja, tačiau yra prisimenamas kaip teigiamas vyriškumo pavyzdys, kaip autoritetas. Jurgis – gana tipiškas jaunuolis, savo savybėmis artimas tradicinei vyriškumo sampratai. Tačiau Opolskaitės romane šios savybės veikiau parodomos kaip pranašumas, o ne trūkumas. Autorė jam suteikia rimto vyro įvaizdį:

Tėvai pasitikėjo Jurgiu, nes jo rankos buvo tvirtos, tinkamos darbui, o svarbiausia, vaikas nemėgo valkiotis po kiemus, ūžti su draugais ar išgėrinėti su kompanija. Todėl jam be baimės palikdavo namus ir mažuosius, jei tik kur tekdavo vykti, net ir kelioms dienoms. Žinojo, kad Jurgis viską sužiūrės, apeis gyvulius, pamaitis brolių su seseria ir nudirbs, ką reikia.⁷⁶

Taigi stiprus, darbingas, keliantis pasitikėjimą, atsakingas, šeimyniškas – tai tradiciniam vyriškumui būdingi bruožai, kurie iškelia Jurgį aukščiau kitų kaip *tikresnį, geresnį* jaunuolį, vyrą. Tai, kad Jurgiu galima pasitikėti, rodo jo statusą. Juo pasitiki ne tik tėvai, bet ir aplinkiniai. Kaime jis yra užsitarnavęs pagarbą ne tik kaip geras žmogus, bet ir puikus darbininkas, savo srities specialistas, mechanikas. Kaimynai kreipiasi į jį pagalbos, kai reikia ką nors sutaisyti.

Tačiau Jurgis Balio ir Balio tėvo akyse kaip teigiamo vyriškumo pavyzdys, kaip autoritetas iškyla ne vien dėl aukščiau išvardytų savybių. Labiausiai pagarbos verta yra jo mirtis, kuomet, neišgalėjęs išsaugoti upėje nuskendusią savo broliuko ir sesutės, Jurgis apimtas sąžinės graužaties nusprendžia atimti sau gyvybę. Jurgis davė žodį išvykstantiems tėvams, prižadėjo prižiūrėti vaikus, tačiau žodžio neištęsėjo, nes buvo per daug įnikęs į sugedusį kaimyno traktorių. Jaunuolio savizudybė kūrinyje pateisinama kaip didvyriškas aktas, suprantamas tik vyrams, primenantis japonų samurajų *charakiri*, – tai patvirtina Balio tėvo, autoritetingo valstybės pareigūno žodžiai:

- Laikui bėgant viskas pasimirš, – vėl tarė mama.
- Nepasimirš. Tokių kaip Jurgis niekas nepamiršta.
- Čia dabar! – skambiai suplojo rankomis mama. – Kodėl jau jo nepamirš? Teisybė, sunku pamiršti, šitiek skausmo tėvams...
- Tu nesupranti.
- Ko nesuprantu?

---

⁷⁶ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 53

– Nesupranti Jurgio. Jis buvo tikras žmogus. Ne kiekvienas jaustų šitokią atsakomybę.⁷⁷

Taigi Jurgis lieka didvyriu, legenda, kurios neįmanoma pamiršti. Jo figūra veikia kaip autoritetas, kaip vyriškumo atskaitos taškas bręstančiam, savęs ieškančiam Baliui. Jurgis nuolatos prisimenamas, suskamba Balio viduje kaip sąžinės balsas. Tačiau ar savižudybės, kaip išėities, idėją pateikti jaunųjų skaitytojų auditorijai yra etiškas sprendimas? Literatūros kritikės Aleksandros Strelcovos teigimu: „Savižudybė paauglių literatūroje dažniausiai vaizduojama kaip smurto, patyčių, depresijos, nesutarimų šeimoje ir panašių problemų rezultatas. Dėl to ji tampa pagalbine priemone plėtoti siužetą.“⁷⁸ Savižudybė paauglių literatūroje dažnai traktuojama kaip beprasmis, skausmą aplinkiniams sukeliantis poelgis. Jurgio mirtis, priešingai, pateikiama kaip didvyriškas veiksmas. Prisimenant negatyvią visuomenės reakciją į daug klausimų sukėlusią Astridos Lindgren „Brolių Liūtaširdžių“ pabaigą (pagrindiniai veikėjai nušoka nuo uolos, kad iš vieno pasaulio pereitų į kitą) savižudybę idealizuoti yra rizikinga. Žinoma, mirties, savižudybės temos neturėtų tapti tabu – būtų labai naivu to tikėtis. Paauglių literatūroje tai nėra naujas reiškinys. Mąstyti ir rašyti šia tema yra natūraliau nei natūralu. Anot literatūrologo Kęstučio Urbos, tai grūdina, ruošia gyvenimui, skatina pastebėti gyvenimo blogybes⁷⁹, tačiau paauglių literatūra neturėtų mirties pateikti kaip vienintelės galimos ir teigiamos išėities.

---

⁷⁷ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 58

⁷⁸ Aleksandra Strelcova, „Mirties tema šiuolaikinėje paauglių literatūroje“, *Rubinaitis*, Nr. 3 (67), 2013 [Žiūrėta 2017 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?2064796901>

⁷⁹ Kęstutis Urba, „Kelios knygos jauniems apie mirtį“, *Pasisakymai apie vaikų literatūrą*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius, 2004, p. 41

2.2.2. Iškreptantys iš žaidimo, autsaideriai

Pasak Artūro Tereškino, „lytis kaip viena iš pripažįstamumo terminų konstruoja vertingą vyrišką subjektą ir vienas vyriškas tapatybes paverčia galimomis, o kitas nurašo į vyriškumo normų užribį. [...] Siekdamas būti pripažintas, vyras orientuojasi į vyriškumo normų horizontą, kuris nustato, ar jis gali būti (ne)laikomas vertingu vyru. Todėl reflektuojant vyriškumo ir socialinės atskirties santykį būtina suvokti, kaip vyriškumo normų, kurias vyrai įgyvendina savo kasdienybėje, tvarumas arba kintamumas gali koreguoti jų elgesio formas ir socialines pozicijas.“⁸⁰ Ne visiems pavyksta išlaikyti vyriškumo išbandymą, ne visiems sekasi atlikti performansą, o kai kuriems apskritai nelemta. Neišgalėdami dalyvauti performanse jie yra nustumiami į socialinės scenos paribius arba savo pačių iniciatyva, priešindamiesi dominuojančioms normoms, ieškodami joms alternatyvų, tampa autsaideriais. Lyčių vaidmenų performatyvumą, jų sąsają su varžybomis, su sportu, su kova patvirtina ir žodžio „autsaideris“ reikšmė lietuvių kalboje, nurodanti į pralaimėjimą, negalią konkuruoti.⁸¹ Tie patys principai galioja ir paauglių berniukų gyvenime. Nuo mažumės jie mokosi ir yra mokomi būti vyrais, perimti nusistovėjusias normas. Galios santykiai, noras dominuoti, pripažinimo siekimas paauglių atveju kai kada pasireiškia netgi žymiai akivaizdžiau nei suaugusiųjų gyvenime, kur visa tai užmaskuojama socialiniais vaidmenimis, oficialiomis bei nerašytomis taisyklėmis.

Naujojoje lietuvių moterų rašytoje paauglių prozoje personažų, kurie būtų gryni autsaideriai, nėra daug. Dažniausiai kūrinių herojų berniukų charakteriai, artimi naujojo vyriškumo koncepcijai, varijuoja tarp „normalaus“ ir ausaiderio. Tikrieji autsaideriai romanuose dažniausiai egzistuoja kaip kontrastas tradiciniam, „normaliam“ vyriškumui, kuris neretai įgauna neigiamą atspalvį. Autsaiderių figūros skatina kritiškai pažvelgti į tradicinę vyriškumo koncepciją, kvestionuoti nusistovėjusią vertybinę sistemą, plėsti jos ribas, toleruoti *kitokį*.

Dainos Opolskaitės romane „Eksperimentas gyventi“ vaikų globos namų auklėtinio Konstantino figūra kontrastuoja su jau aptarto, brutaliajam vyriškumui atstovaujančio Geniaus figūra. Konstantinas yra kitoks nei vaikų namuose dominuojantis Genius ir jo gauja, kitoks nei visi kiti:

---

⁸⁰ Artūras Tereškinas, „Jauni bedarbiai vyrai ir jų vyriškumas (ne)pripažinimo ekonomikoje“, *Vyrai nusivylimo ekonomikoje: tarp gero gyvenimo ir socialinės atskirties*, Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 83–85

⁸¹ autsáiderlis, ~ė (1) dkt. prš. lyderis: 1. labai atsiliekanis sportininkas arba komanda. 2. kas nepajégia varžytis, konkuruoti (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [Žiūrėta 2017 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>)

Konstantinas, Kastantas, kaip jį visi vadindavo, buvo tyčiausia būtybė žemėje. Jis ėjo į devintą klasę, tačiau atrodė kaip penktokas. Nuolat užtraiškanojusiomis akimis, smulkaus kūno sudėjimo ir ypač mažo ūgio, buvo gerokai žemesnis net už mane. Domykai jo viršugalvis būtų tesiekęs krūtinę, o Geniui jis buvo tik iki menčių.⁸²

Nuo pat mažumės jis – atstumtas ir nereikalingas:

Konstantinas pas mus pateko būdamas dešimties, motinai mirus nuo plaučių vėžio. Dar jis turėjo močiutę, tik ji dukrai išėjus anapilin negalėjusi jo nė akyse matyti, nes jis buvęs lemtinga gyvenimo klaida, mergos vaikas, visiškai nereikalingas ir gyva bėda, už jį net mirusiai dukrai ji taip ir neatleidusi, dėl to net ir negalvojusi jo globoti. Tegul jis kad ir pastimpas kaip kačiokas, jai tas pats. Taip pasakė ji, ta jo močiutė.⁸³

Vaikų namai kūrinyje egzistuoja kaip išlikimo stovykla, kur vyrauja primityvūs instinktai, nuolatinė kova dėl būvio. Konstantinas silpnesnis už kitus, neturi fizinės ištvermės, taigi negali varžytis su kitais berniukais, neturi jokio statuso, todėl atsiduria bendruomenės paribiuose ir gyvena atsiskyrėlišką gyvenimą. Jo kitoniškumą dar labiau paryškina jo fizinės ypatybės – nudegęs, randuotas kūnas, kurį jis nuo visų slepia ir todėl nedrįsta maudytis duše kartu su kitais berniukais. Iš kitų Konstantiną išskiria ir jo jautrumas, subtili, meniška siela. Jo piešiniuose atsispindi skausminga jo akimis matomo pasaulio realybė:

Kartą Konstantinas nupiešė ežerą. Didžiulį, per visą popieriaus lapą. Vandens paviršiuje aiškiai buvo matomos nedidelės bangelės, tačiau link lapo vidurio vaizdas traukėsi ir tamsėjo, o piešinio centre ryškiai apibrėžtas juodavo pragaištingas akivaras – apskritimas, lyg skylė, į kurią galima nugarmėti amžiams. Vis dėlto toje gelmėje dūlavo lyg įžiūrimi siluetai, nuskendusią žmonių kūnai. Įdomiausia tai, kad tie žmonės buvo gyvi – jie stovėjo, sėdėjo, nešiojo vaikus, laikėsi už rankų, netgi bučiavosi. Ir visa tai vyko ežero dugne, šalia tos paslaptingos skylės.⁸⁴

Konstantinas yra per silpnas išlikti, jis negali apsiginti. Demonstruodamas savo galią, Genius nuolatos jį žemina („Genius niekad nepraeidavo pro Kastantą ramiai, visuomet arba užpešdavo ausį, arba pagriebdavo už nosies, arba spirdavo į koją.“⁸⁵), kol galiausiai sunkiai sumuštas, išrengtas ir išniekintas mergaičių tualete Konstantinas atsiduria ligoninėje ir daugiau į vaikų namus nebegrižta. Mergaičių tualetas pasirenkamas ne šiaip sau – tai daroma siekiant sutrypti ir paneigti Konstantino vyriškumą, parodyti, jog jis nėra vertas vyrų giminės vardo. Tokiu brutaliu būdu Genius išstumia silpnesnį į užribį, įrodo savo galią ir statusą. Tai kelia pasišlykštėjimą („Genius, tas gyvulys

⁸² Daina Opolskaitė, *Ekperimentas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 31

⁸³ Opolskaitė, 2015, p. 31

⁸⁴ Ten pat, p. 33

⁸⁵ Ten pat, p. 54

Genius!“⁸⁶), kontrastas tarp Konstantino ir Geniaus skatina skaitytoją mažų mažiausiai suklusti, kvestionuoti tradicinio vyriškumo kriterijus, tarp kurių fizinė jėga, galia ir konkurencija užima svarbiausią vietą.

Kitas socialinę atskirtį patiriantis jaunuolis yra Opolskaitės romano „Ir vienąkart, Riči“ veikėjas Paulius. Jis auga be motinos, gyvena kartu su girtaujančiu tėvu ir mažamete seserimi socialiai remtinoje šeimoje. Pauliaus priklausymą žemesnei socialinei klasei liudija jo išvaizda („Pauliaus drabužiai ne per švariausi, marškiniai nelyginti, o mokyklinis švarkas net patamsėjusiomis rankovėmis“⁸⁷), gyvenamoji vieta („Jis neturi mamos, gyvena tiktai su tėvu ir maža sesute sukritusioje lūšnoje priemiestyje, kur net elektros, atrodo, nėra, o į mokyklą ir iš jos Paulių vežioja mikroautobusus.“⁸⁸), netgi kvapas („Nuo jo visada sklinda kažin koks tik jam būdingas kvapas, jis jį atsineša iš namų, kuriuose gyvena. Purvas, pelėsiai, drėgmė ir dar kažkas.“⁸⁹). Kuomet kiti mokiniai valgo maistą iš užkandžių kioskelio, Paulius valgo mokyklos valgykloje naudodamasis maisto talonėliais. Jis neturi draugų, prastai mokosi: „Tiesą sakant, mokykla jam tiek ir terūpi, kad joje galima gauti šilto maisto.“⁹⁰ Vienintelis jo „draugas“ yra Balys – pagrindinis knygos herojus, kuris taipogi mokyklos bendruomenėje jaučiasi nepritampas.

Tačiau savo patirtimi Paulius daug brandesnis nei kiti berniukai. Tėvas juo nesirūpina, todėl jis turi pats stengtis save išlaikyti ir kartu pasirūpinti savo mažąja sesute. Tačiau socialinė padėtis jam nepalieka kitos išeities tik kaip nusikalsti. Būdamas nepilnametis ir negalėdamas susirasti legalaus darbo, Paulius ima vogti, plėšti parduotuves, kad turėtų duonos kąsnį. Iš naujoko, Balio draugo Ričio jis pavagia telefoną, tačiau atėję į Pauliaus namus išsiaiškinti ir pamatę skurdą, draugai neišgali jam priekaištauti, jo teisti:

Mums abiems atima žadą. Ir šį kartą tikrai ne be reikalo. Nežinia kaip, nežinia iš kur priešais mus atsiranda maža mažulytė mergaičiukė, gal ketverių penkerių metų, lieso išblyškusio veidelio, smailia nosiuke ir tokiomis didelėmis mėlynomis akimis, kad akys pačios merkiasi į jas bežiūrint. Maža mažulytė, kaip coliukė iš pasakos. Ji vilki mėlynu drabužėliu, tokiu pat kaip ir jos akys, pirštu rakinėja nosį ir šluostosi pirštus į šonus. Baisiai maža ir baisiai nešvari toji mergaičiukė. Plaukeliai seniai nešukuoti, kur ne kur sulipę lopiniais, skruostai, kaklas ir ausys – kaip kaminkrėčio.⁹¹

⁸⁶ Daina Opolskaitė, *Eksperimentas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 58

⁸⁷ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 29

⁸⁸ Opolskaitė, 2016, p. 29

⁸⁹ Ten pat, p. 29

⁹⁰ Ten pat, p. 30

⁹¹ Ten pat, p. 81

Telefono vagystę galima suvokti ne tik kaip bandymą lengvai pasipelnyti. Kritikės Neringos Mikalauskienės teigimu: „Paauglių pasaulyje būtent šis objektas [telefonas], o ne madingais laikomi drabužiai, pastaruoju metu yra įgijęs kone simbolinę galios turėjimo, priklausymo „aukštesnei“ klasei reikšmę. Kuo naujesnis telefono modelis, tuo šiuolaikiškesnis ar, paauglių žargonu, *kietesnis*, atrodo telefono turėtojas: svarbi ne vien telefono piniginė vertė, bet ir modernumo demonstravimas, juk naujas modelis rodo ir tai, kad sugebi naudotis naujausiomis technologijomis, žengi koją kojon su laiku, o paaugliams tai ypač aktualu.“⁹² Skirtingai nei kiti klasiokai, Paulius niekada nėra turėjęs telefono, tačiau svajoja tokį įsigyti („Užsidirbsiu, nusipirksiu ir aš... – tvirtai sako Paulius. – Tik sesers gaila. Maža ji dar. O kai liks su tėvu...“⁹³), nori būti toks kaip visi, nori būti priimtas. Pavogto telefono jis neparduoda, o priėjęs prie Balio paprašo jo numerio. Tai rodo jo norą užmegzti ryšį, įsilieti į bendruomenę, norą būti „normaliam“, įgyti statusą. Paulius sąmoningai suvokia savo skurdžią socialinę padėtį, kenčia negalėdamas jos pakeisti, kenčia, nes dėl jos yra atstumtas:

– Tu nežinai, ką reiškia taip gyventi, – tiesiai pasakė man. Jo balse pajutau slepiamą kartėlį, netgi neapykantą, tarytum būčiau buvęs dėl ko nors kaltas. – Niekada nesi to patyręs.⁹⁴

Ši patirtis Paulių užgrūdina. Jam lemta subręsti (tam tikra prasme – „suvyriškėti“) anksčiau nei kitiems, tačiau jis negali pasipuikuoti savo socialiniu statusu, išvaizda, mokslo pasiekimais, galia, negali varžytis su kitais berniukais, nes yra išmestas iš žaidimo, autsaideris.

Panašus yra Opolskaitės romano „Eksperimentas gyventi“ pagrindinės veikėjos, užaugusios vaikų namuose, likimas. Kūrinyje ji nė karto nepavadinama vardu – taip paryškina jos socialinė padėtis (nesvarbus, tėvų pamestas, nereikalingas žmogus): „Mano tapatybės kodas neatitiko jokių sistemos duomenų, jis buvo didelė klaida, todėl ir jaučiausi kaip niekam nereikalingas atributas, neaiški konstrukcija, kuri visiems tik kliudė.“⁹⁵ Užaugusi be tėvų, apsupta būrio tokių pačių nereikalingų vaikų, ji galiausiai užuovėją randa už ją vyresnio Viktoro glėbyje. (Tikslus jo amžius nėra žinomas, tačiau ne daugiau dvidešimties, nes vyriausiam gaujos nariui Kūgiui – dvidešimt vieneri.) Viktoras taipogi priklauso žemesniam socialiniam sluoksniui – jis yra autsaideris, neturi pastovaus darbo, gyvena vogdamas. Jo atsiskyrėliškumą rodo ir gyvenamoji vieta – garažų

---

⁹² Neringa Mikalauskienė, „Ir viena kartą paauglys ima bręsti“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://paaugliams.skaitymometai.lt/index.php?-1344718086>

⁹³ Daina Opolskaitė, *Ir vieną kartą, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 31

⁹⁴ Opolskaitė, 2016, p. 84

⁹⁵ Daina Opolskaitė, *Eksperimentas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 10

pristatyta „sala“ už miesto. Taigi visuomenės paribiai. Viktoras veikia ne vienas, jis – gaujos vadas, lyderis, tvirčiausias iš visų. Romane jis pasirodo kaip tikras laukinių vakarų kaubojus:

Žiūrėjau į jį. Jis buvo visai arti manęs. Prakaito dvokas, pasirodo, buvo stipresnis už alkoholio. Įtraukiau jo pro šnerves, bet net nesudrebėjau. Tas žmogus man visai nekėlė baimės. Nebuvo nė vieno bent kiek ryškesnio jo bruožo, kuris būtų mane išgąsdinęs. Priešingai, netgi pasirodė, kad jo neskustos žandenos, plačios šnervės ir kaktos kalvelės man pažįstamos, o jo juntamas vyriškumas kažkoks artimas ir savas.⁹⁶

Jis tvirtas, nerodo jausmų, gaujos nariai jį gerbia: „Principai to žmogaus geležiniai – štai kas svarbiausia. Pasaulį galėtų valdyt. Kaip Hitleris.“⁹⁷ Tačiau „normalioje“ visuomenėje jis statuso neturi, taip pat neturi nei legalaus darbo, nei šeimos, kuria rūpintųsi. Jis rūpinasi savo gauja: „Žvelgdama į Viktorą mąstydavau, kad jis gimė ir gyvena dėl kitų, o šalia jo saugu ir ramu.“⁹⁸ Toksai nepriklausomo, mistifikuoto autsaiderio portretas kelia susižavėjimą, romano herojės akimis jis pateikiamas kaip „tikras vyras“, vyriškumo etalonas: „Juk tokie kaip jis valdo valstybes, gelbėja žūstančius ir trenkia kumščiu, kai reikia.“⁹⁹ Galia iškeliamas į pirmą planą kaip esminis vyriškumo kriterijus. Pagrindinė kūrinio veikėja šalia Viktoro jaučiasi saugiai, nesipriešina jo dominavimui, pati pasirodo kaip silpnesnė – „žuvelė“ – tuo patvirtindama tradicinį santykių modelį, hegemoninio, patriarchalinio vyriškumo koncepciją. Anot literatūros kritikės Neringos Mikalauskienės: „Su gaujos vadu Viktoru ji pradeda lytinį gyvenimą – savo noru, tiesiog vadovaudamasi instinktu, kad jis stiprus ir apsaugos ją, kaip kad rūpinasi kitais gaujos nariais.“¹⁰⁰ Tarp jų užsimezga intymus, globėjiškas santykis, sureikšminamas saugumo jausmas verčia idealizuoti Viktorą kaip išgelbėtoją, kaip globėją, vyrą ir tėvą, kurio ji niekada neturėjo:

Jis man parodė, ką reiškia laikytis drauge, būti išvien, net jei elgiesi ne visai tinkamai. Tik jis, Viktoras, man leido pajusti, ką reiškia visai kitaip gyventi. Jis išgelbėjo mane.¹⁰¹

Tačiau toks idealizmas verčia suklusti. Reikia nepamiršti, jog tai – literatūra paaugliams, o Viktoras pateikiamas kaip tikro vyro pavyzdys, idealas. Pagrindinė veikėja užsimena apie jo slaptą, niekam nerodomą švelnumą ir pažeidžiamumą, tačiau tai nekeičia fakto, jog jis – nusikaltėlis. Taigi šioje vietoje ir iškyla klausimas: kokią žinutę transliuoja paaugliui skaitytojui šis kūrinys? Ar

⁹⁶ Daina Opolskaitė, *Eksperimentas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 109

⁹⁷ Opolskaitė, 2015, p. 119

⁹⁸ Ten pat, p. 128

⁹⁹ Ten pat, p. 128

¹⁰⁰ Neringa Mikalauskienė, „Dalyvauti gyvenimo eksperimente“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://metuknygosrinkimai.skaitymometai.lt/index.php?-1031591307>

¹⁰¹ Opolskaitė, 2015, p. 132

Viktoras yra sektinas vyriškumo pavyzdys? Kaip vertinti romane vaizduojamą veikėjų gyvenimo būdą?

Pagrindinė romano veikėja, neseniai tapusi pilnamete, pastoja nuo Viktoro ir susilaukia sūnaus, iš kurio taipogi tikimasi, jog bus toks kaip tėtis. Tačiau tėčio jis nematys, nes jį suima policija ir patupdo į kalėjimą. Taigi Viktoras, nepaisant savo vardo reikšmės, visgi pralaimi. Pasak Tereškino, „buvimas nenormatyviniu vyru daugeliu atvejų susijęs su menkesnėmis galimybėmis išgyventi“¹⁰². Jo pralaimėjimą galima būtų laikyti tokio (nusikalstamo) gyvenimo būdo ir tokio vyriškumo koncepto kritika, tačiau Viktoras vis tiek išlieka herojumi. Jis neišsitenka nei tradicijos rėmuose, nes neturi normatyvinėje visuomenėje priimtino socialinio statuso, nusikalsta, nesirūpina savo šeima (nes sėdi kalėjime). Taipogi jo negalima priskirti ir naujam vyriškumui, nes kieto vyro savybės nustelbia jo subtilią, emocionaliąją pusę, kurios romane beveik nematyti. Taigi jis lieka autsaideris, kaubojus iki pabaigos.

Knygos autorė viename interviu¹⁰³ užsimena, jog pradinė kūrinio idėja (novelės forma) buvo skirta suaugusiems ir tik paskui buvo perrašyta ir išplėta į romaną paaugliams. Taigi tampa aišku, kodėl ši Opolskaitės knyga neretai susilaukia kritikos kaip perdėm negatyvi. Šioje vietoje norisi paklausti – bet ar literatūra visada turi skleisti vien pozityvą? Atmintyje iškyla Otfrydo Proislerio ir Vladimiro Železnikovo pokalbis apie vaikų bei paauglių literatūrą, kurio metu jiedu diskutuoja apie problemų vaizdavimą literatūroje, jų kilmę bei ribas. Nerodyti sukrečiančios realybės Proislerį skatina karo metų patirtis. Železnikovą – priešingai – skaudžios patirtys skatina kalbėti. Anot jo, „literatūra turi atlikti dar vieną svarbią funkciją – padėti susivokti“¹⁰⁴. Opolskaitės kūrinys neapsimetinėja, reaguoja ir iškelia ne taip dažnai pastebimas problemas į dienos šviesą, leidžia su jomis skaitytojui susipažinti, o tai, be jokios abejonės, sveika.

Iš visų aptartų knygų herojų, ko gero, didžiausias autsaideris socialinę atskirtį patiria ne dėl skurdo, o dėl savo negalios. Tai Lauros Varslauskaitės romano „Mano didelis mažas Aš“ pagrindinis veikėjas, Dauno sindromą turintis penkiolikmetis Benediktas. Visas romanas parašytas dienoraščio forma, taigi skaitytojas, galima sakyti, skatinamas tiesiogiai susidurti su *kitokio*

---

¹⁰² Artūras Tereškinas, „Jauni bedarbiai vyrai ir jų vyriškumas (ne)pripažinimo ekonomikoje“, *Vyrai nusivylimu ekonomikoje: tarp gero gyvenimo ir socialinės atskirties*, Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 85

¹⁰³ „Pokalbis su... Daina Opolskaite“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <https://kittywriterpsl.wordpress.com/2015/09/17/pokalbis-su-daina-opolskaite/>

¹⁰⁴ „Pilvakalbiai ir lyno akrobatų“, *Rubinaitis*, Nr. 3 (27), 2003 [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: http://rubinaitis.lnb.lt/popup2.php?ru=bS9tX2FydGljbGUvZmlsZXMvd19hcnRpY2xlX3ByaW50LnBocA==&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=23

patirtimi, empatiškai ją priimti. Anot kritiko Mariaus Mikalajūno, Varslauskaitės romanas egzistuoja kaip „vienas iš bandymų priartinti visuomenę prie Dauno sindromu sergančio žmogaus“¹⁰⁵. Deja, ne visada autorei pavyksta pasislėpti, Dauno sindromu sergantis paauglys ima kalbėti kaip itin filosofiškas suaugusysis. Tačiau kūrinio efektas vis vien išlieka stiprus. Romano autorė tokiu būdu suteikia balsą *kitokiam*, esančiam visuomenės paraštėse, kurio paprastai negirdėti. Literatūros kritikė Neringa Mikalauskienė tokį kalbėjimą sieja su vidiniu sielos balsu (ką pasakytų Benediktas, jei galėtų bendrauti taip kaip visi): „Pavadinčiau tai galimybe *o kas, jeigu... jeigu* anapus faktų, kuriais apibrėžiamas Dauno sindromą turintis žmogus, egzistuočių idealus vidinis sielos balsas, sugebantis literatūrine kalba išreikšti savo aplinkos matymą: nuo santykių su artimaisiais iki apmąstymų apie visuomenę, kurioje teko gimti.“¹⁰⁶

Benediktas pats suvokia esąs kitoks, netoks kaip visi kiti. Savo kitoniškumą jis išvardija septyniais punktais:

- 1) įgimta širdies yda (vis dar gerai nesuprantu šios sąvokos, tačiau aš greitai pavargstu, mane kamuoja dusulys ir toks baisiai neramus dunksėjimas krūtinėje);
- 2) raumenų silpnumas;
- 3) sąnarių nestabilumas;
- 4) akys (jau nuo neatmenamų laikų nešioju pusę veido dengiančius akinius, tarytum pieno butelių dugnus, per kuriuos dar labiau išryškėja įstrižas akių plyšys);
- 5) klausa (mama sako, kad aš pusiau kurčias);
- 6) trumpi pirštai (vargstu, imdamas smulkius daiktus);
- 7) ir apskritai esu kitoks, ne kaip visi, sulėtėjęs, „šitas“, „anas“, ir dažniausiai, kai einu iš savo mokyklos vedamas mamos, girdžiu visus šnabždantis: „Žiūrėk, kas per tipas eina!“, „Na ir keistuolis!, „Ar jam viskas gerai?“ – ir keletas išsipūtusių akių perveria mane kiaurai, tarsi šviesdamos rentgenu.¹⁰⁷

Taigi jis neturi tipiniam šauniam ir „kietam“ jaunuoliui būdingų savybių. Benediktas nėra tvirtas, nėra išvaizdus, neturi draugų, neturi jokio socialinio statuso. Vaikinas jaučiasi menkesnis nei kiti paaugliai, jo akimis žiūrint, laisvi ir nepriklausomi:

Kai matau visus kitus normalius paauglius, jie neina laikydamiesi mamoms už rankų ir nenešioja batų plokščiais kulniukais, su neaiškiomis plokštelėmis viduje. Jie saujomis valgo spragėsius iš blizgančių maišelių. Geria kokakolą iš skardinių, ir aš jau per keliolika metrų girdžiu jų minią. Tokią gyvą, kartais

¹⁰⁵ Marius Mikalajūnas, „Kam reikia saulėtekų?“, *Rubinaitis*, Nr. 4 (80), 2016 [Žiūrėta 2017 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?264999245>

¹⁰⁶ Neringa Mikalauskienė, „Balsas to, kuris pasaulį suvokia kitaip“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.skaitymometai.lt/index.php?668769040>

¹⁰⁷ Laura Varslauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 9–10

atsiduodančią cigaretėmis ir sportiniais bateliais. Pro juos praeinu ramiai, dažniausiai nuleidęs galvą, pagarbiai, tačiau visuomet stengiuosi išsprūsti iš mamos delno.¹⁰⁸

Benediktas dėl savo negalios yra priklausomas nuo motinos, jiedu gyvena vieni, nes tėvas, negalėdamas susitaikyti su sūnaus liga, paliko šeimą. Jaunuolis nuolatos jaučia tėvo stoką, įsivaizduoja jį esant didį keliautoją, kuris vieną dieną sugrįš ir jį aplankys. Tačiau tėvas negrižta. Matydamas vargstančią motiną, Benediktas trokšta nebūti jai našta, trokšta „būti toks kaip visi“¹⁰⁹:

– Tiek to. Pabandysime rytoj, – atlaidžiai taria ji, tačiau mamos veide ir vėl išvystu nusivylimą. Tą patį gailėsčiu nuspalvintą ilgesį sūnaus, kurio ji niekada neturėjo. Ir niekada jau neturės. Tokio, kuris išspręstų ne tik daugybės ir dalybos uždavinius, bet norėtų studijuoti veterinariją arba teisę, lankyti futbolą, tenisą ar bent jau šachmatus, turėtų kokius tris geriausius draugus, kurie šauktų jį vardu laukdami, kol jis išeis iš laiptinės, vėliau galbūt merginą, galbūt motorolerį (bent jau dviratį!), riedučius, svajones, planus. Viską, ko negali suteikti aš, mažas ir palieges, nors beveik šešiolikos, panašesnis į visus kitus specialiosios mokyklos bendraklasius nei į savo mamą. Paauglys vaiko kūnu, kuris per perėją vis dar tiesia jai ranką ir negali padauginti trijų obuolių iš penkiolikos bananų.¹¹⁰

Jo troškimuose matyti visa, kas būdinga „normaliam“ paaugliui (bręstančiam vyrui): fizinė ištvermė, intelektas, socialinis statusas, santykiai, savarankiškumas. Benedikto negalia trukdo jam pritapti, jam iškart užlipinama etiketė – KITOKS (vadinasi, netinkamas):

Šiame pasaulyje turiu labai daug suvaržymų, nes esu kitoks. Galbūt pats ir nebūčiau, bet taip sako kiti: einu į specialią mokyklą – KITOKS. Lėčiau judu ir valgau – KITOKS. Sunkiai susikaupiu ir kartais nesuprantu juokų – KITOKS. Neturiu draugų nei draugės, nešiojamojo kompiuterio, plėšytų džinsų, mėgstamiausio filmo, gražaus kūno – KITOKS, kitoks, kitoks...¹¹¹

Kita vertus, toksai Benedikto kitoniškumas suteikia jam laisvę „daryti beprotiškus dalykus, leidžiamus tik būnant kitokiam“¹¹². Jo padėtis išlaisvina jį iš normų, į kurias bando įtilpti kiti perspektyvūs jaunuoliai: „Galiu juoktis ir verkti, kada man užaina noras, tačiau niekuomet nieko nenustebinti, nes iš manęs ir taip nieko nesitikima.“¹¹³ Toksai kontrastas tarp negalią turinčio ir „normalaus“ tik patvirtina vyriškumo ir apskritai lyčių performatyvumą. Norėdamas būti pripažintas, įgyti statusą, turi dalyvauti žaidime, o norėdamas dalyvauti turi įrodyti, kad esi tinkamas žaisti. Taigi, jei esi kitoks, žaidimas ne tau. Vadinasi, negalioja ir žaidimo taisyklės, kurių

¹⁰⁸ Laura Varšlauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 10

¹⁰⁹ Varšlauskaitė, 2016, p. 19

¹¹⁰ Ten pat, p. 18

¹¹¹ Ten pat, p. 34

¹¹² Ten pat, p. 34

¹¹³ Ten pat, p. 35

laikosi tik turintys potencialo. Tačiau normos ir vyriškumo idealai vis vien neišvengiamai veikia Benediktą. Neveiktų tikriausiai tada, jeigu jis būtų užaugintas vilkų kokioje nors negyvenamoje saloje. Bet matydamas aplink save „normalius“ pavyzdžius, jis be jokios abejonės yra jų veikiamas ir, lygindamas save su jais, jaučiasi esąs nepilnavertis, atstumtas, *kitoks*.

Socialinis statusas yra vienas esminių vyriškumo ir apskritai „normalumo“ kriterijų. Statuso neturėjimas liudija menkus socialinius saitus, veda prie socialinės atskirties. Benediktas lanko specialią mokyklą, gyvena su motina, nuo kurios yra priklausomas. Motina taipogi yra ir vienintelė jo draugė, kitų draugų jis neturi, jo negalia trukdo jam užmegzti ir išlaikyti santykius, įgyti socialinį statusą, kuris leistų jam pasijusti „normaliu“. Tokiu Benediktas pasijaučia tik sutikęs kitą nelaimingo likimo jaunuolį – Oskarą, iš sielvarto ketinantį nusižudyti. Oskaras palydi pasiklydusį Benediktą namo, pamažu tarp jų užsimezga draugiškas ryšys. Pirmą kartą Benediktas pasijunta („normaliu“) žmogumi, nes Oskaras priima jį tokį, koksai yra, neprikaišiodamas jam jo ydų:

Man baisiai patinka, kad vaikinai vadina mane „žmogumi“. Tarsi tai nebūtų savaime suprantama? Mano gyvenime elementarūs dalykai jau seniai yra įgavę begalę naujų prasmų, ir pašaliniam žmogui, ypač tokio jauno amžiaus, aš dažniausiai būnu „daunas“, „idiotas“, „atsilikęs“, „durnelis“.¹¹⁴

Patsai Oskaras taipogi yra autsajderis. Į jį koncentruojasi visa antra Varslauskaitės romano pusė. Oskaras yra pilnametis, savo išorinėmis, fizinėmis savybėmis jis žavi Benediktą, kelia pasitikėjimą. Jis turi tai, ko neturi Dauno sindromu sergantis Benediktas: gražų, atletišką, tvirtą kūną. Tačiau jo vidus yra sužalotas: „Tiesą sakant, sunku patikėti, kad šis atletiška sudėtas jaunuolis prieš kelias valandas ten ant tilto šluostėsi ašaras.“¹¹⁵ Oskaras yra kilęs iš pavyzdingos šeimos, tačiau tėvui mirus, harmoningas, pilnavertis gyvenimas pašlyja. Berniukas netenka autoriteto, nebeturi jį ką remtis, neturi pavyzdžio, kuriuo galėtų sekti. Jis nepriima ir nekenčia girtaujančio patėvio, kuris juo visiškai nesidomi, o be to dar ir smurtauja prieš motiną. Ilgainiui Oskarą ima auklėti gatvė, jis nustoja lankyti mokyklą, iš kurios galop yra pašalinamas, susideda su gauja, pradeda nusikalsti:

Mes kartu pakėlėme maištą. Su jais užitraukiau pirmą cigaretę, pasislėpęs aplūžusiame vaikų darželio sode. Su jais pradėjau vogti iš parduotuvių – iš pradžių smulkius daiktus, tokius niekus kaip saulėgrąžos arba kramtomoji guma. Su jais pirmą kartą buvau pagautas policijos – sėdėjau areštinėje nuogas, kol mano drabužius tikrino apsauga. Tada jaučiausi beveik nenugalimas, kaip superherojus iš kriminalinio filmo, kuris tuoj bus išgelbėtas į policijos nuovadą įsibrovusių jo sėbrų.¹¹⁶

¹¹⁴ Laura Varslauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 81

¹¹⁵ Varslauskaitė, 2016, p. 96

¹¹⁶ Ten pat, p. 122

Netekęs tėvo, savo gyvenimo mokytojo, neįdomus prie televizoriaus sėdinčiam patėviui, o taip pat ir motinai, Oskaras jaučiasi atstumtas, nereikalingas. Gatvėje sutikti panašaus likimo jaunuoliai, įstojimas į gaują egzistuoja kaip socialinė alternatyva, liudijanti norą priklausyti, suteikianti galimybę pelnyti pripažinimą, įgyti statusą. Nevykėlis „normalios“ visuomenės požiūriu, išstumtas į užribį, gaujos narių apsupty jis jaučiasi kaip superherojus. Tačiau kartu vaikinai nesiliauja ilgėtis „normalaus“ gyvenimo: „Taip, aš be galo norėjau, kad tėtis grįžtų, kad vėl valgytume sekmadienio pietus, eitume į parką pažinti pasaulio, o mamos veido nevagotų vis gilesnės liūdesio raukšlės.“¹¹⁷ Jis ilgisi savo šeimos, gyvenimas, kurį turėjo, neleidžia jam užmiršti kadaise puoselėtų idealų. Sūnaus atmintyje įsirežęs tėvo autoritetas net ir po mirties veikia jį skatindamas nepasiduoti, tačiau vienišas, neturintis, kas paskatintų gyvai, Oskaras jaučiasi per silpnas kovoti:

Nepamenu, kada tiksliai, bet ir nesvarbu, aš supratau, kad esu bejėgis pasipriešinti tokiam gyvenimui. Mano pečiai buvo per gležni visiems rūpestiams pakelti, supranti? Aš nebesupratau žaidimo taisyklių, pavargau kariauti savo karus, o ir kitų karai man pasidarė neįdomūs.¹¹⁸

Neturintis tvirto užnugario, tinkamo pavyzdžio šeimoje, Oskaras neišmoksta dalyvauti socialiniame žaidime, jaučiasi per silpnas, todėl atsiduria jo paribiuose, tampa autsaideriu. Simboliška (suvokiant socialinių bei lyčių vaidmenų performatyvumą) šiuo atveju atrodo situacija, kuomet jaunuolis mėgina tapti futbolo komandos nariu, tačiau nepraeina atrankos. Neturėdamas tinkamų savybių negali žaisti – taip pat ir visuomenėje: neatitinkantys normų subjektai patiria socialinę atskirtį, taigi iškrenta iš žaidimo. Benediktas naktį pasiklysta parke, o Oskaras, neturėdamas orientyrų, – gyvenime. Iš to ir kyla mintys apie savižudybę.

Viena vertus, iš pažiūros Oskaras turi viską, ko reikia perspektyviam šiuolaikiniam jaunuoliui. Žvelgiant iš maskulinizmo perspektyvos, jis puikiausiai telpa į naujojo vyriškumo rėmus: yra ir tvirtas, ir gražus, ir protingas, jautrus, rūpestingas. Tačiau paaiškėja, jog to, kaip savaiminių duotybių, nepakanka norint sėkmingai funkcionuoti socialinėje sistemoje. Šioje vietoje iškyla suaugusiųjų autoriteto bei socialinės aplinkos svarba. Suaugusieji šeimos nariai išmoko vaikus socialinio žaidimo taisyklių, augdamas harmoningoje aplinkoje vaikas formuoja savo socialinius įgūdžius, brandina vertybes. Oskarui šis procesas liaujasi kartu su tėvo netektimi. Kaip jau minėta, patėviui jis neįdomus, o motinai svarbiau atrodo išlaikyti asmeninius santykius nei užmegzti ryšį su

---

¹¹⁷ Laura Varšauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 124

¹¹⁸ Varšauskaitė, 2016, p. 124–125

sūnumi. Todėl jaunuolis gyventi mokosi gatvėje, vienas pats, todėl ir klysta, nelanko mokyklos, nemato prasmės, nes niekas iš esmės jo nepalaiko.

Pažintis su tokiu pačiu autsaideriu Benediktu įkvėpia Oskarui pasitikėjimo savimi. Benediktas jo neteisina, išklauso, tarp jų pamažu užsimezga draugystė, abipusę naudą teikiantis ryšys. Benediktas pirmą kartą pasijunta esąs „normalus“, pirmą kartą jį priima kaip žmogų, o ne kaip pasigailėjimo vertą ligotą būtybę. Oskaras taipogi suranda užuovėją, įkvėptas Benedikto iš naujo užmezga ryšį su gyvenimu:

Tu man iš naujo parodei, kas aš esu. Kuo aš noriu būti. Be jokių ypatingų teorijų ir pastangų. Tu, skirtingai nei aš, nekaltini pasaulio, kurį galėtum stačiai visą paduoti į teismą už neatitaisytas, o gal daugelio net nesuprastas klaidas. Tu nežiūri į gyvenimo gerį kaip savaime suprantamą, – tu už jį kovoji pats.¹¹⁹

Taigi be įprastų savybių, reikalingų jaunuoliui norint sėkmingai dalyvauti socialinėje sistemoje, svarbus yra suaugusiųjų autoritetas, kaip matyti berniukų atveju – tėvo pavyzdys. Suaugusieji veikia kaip mokytojai, perduodantys vaikams socialinio žaidimo taisykles, veikiantys kaip užnugaris, kaip pavyzdžiai, kuriais galima sekti arba nuo kurių atsiribojama. Tačiau svarbu, kad jie būtų. Harmoningas šeimos gyvenimas, pozityvūs suaugusiųjų pavyzdžiai teigiamai veikia vaiko socialinę integraciją, o neturintys tokių pavyzdžių dažnai pasiklysta, neturėdami užnugario vieni nepajėgia grumtis su gyvenimu, nemato tikslo, prasmės, ieško alternatyvų kitur, gatvėje, gaujose, nusikalsta arba tiesiog pasiduoda. Tad ne vien fizinė ištvermė, gražus kūnas ir protas padeda įsilieti į socialinę sistemą, įgyti statusą, būti perspektyviu jaunuoliu, vyru. Svarbus yra tinkamas pavyzdys, kuriuo sekama, žmogiškas ryšys, kuris leidžia pasijusti reikalingam, priimtam, pripažintam. Todėl sutikę vienas kitą Oskaras ir Benediktas pasijunta esą „normalūs“.

Varslauskaitės romanas pažvelgia į kitą – jautriąją vyriškumo pusę, praveria žaizdas ir parodo, kas dedasi jaunų vaikinų viduje. Tokiu būdu laužomi stereotipai, apie vyriškumą kalbantys tik išorinėje plotmėje. Šiuo kūrinio teigiama priešingai – jog ne vien išorė yra svarbi. Arba visai nesvarbi. Prabylama apie tai, ką ir dėl ko skauda, kokios problemos išgyvenamos, atveriamas emocionali vyriškumo pusė, kuri tradiciškai laikoma silpnumo požymiu. Tokiu būdu išblėsta kontrastai tarp Dauno sindromą turinčio Benedikto ir „sveiko“ Oskaro. Jie parodomi kaip lygūs, kančia juos suartina. Tolerancija kitokiam, parodant pasaulį jo akimis, yra esminė šiuo kūrinio transliuojama žinutė. Tik ar ją, parašytą itin patosišku stiliumi, priims ir supras skaitytojai

---

¹¹⁹ Laura Varslauskaitė, *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 136

paaugliai? Aptardama romano toną, literatūros kritikė Neringa Mikalauskienė teigia: „Sunkiai įsivaizduoju, jog vaizdingais prustiško stiliaus sakiniais parašytą istoriją įveiktų statistinis paauglys, kurio supratimą apie Dauno sindromą turinčius žmones formuoja visuomenės stereotipai. Ne. Šią knygą atras ir pamėgs geraširdės merginos, mėgstančios sentimentalias istorijas, kurių pabaigoje veikėjų veidus nušviečia saulėtekio gaisai.“¹²⁰ Visgi šioje vietoje drįsčiau nesutikti su kritikės nuomone, kuri paauglį žiūri kaip į „statistinį“ vienetą. Toks teiginys vėlgi dvelkia stereotipais, jog paauglys berniukas negali būti jautrus, empatiškas, subtilus. Žinoma, statistiškai tokių galbūt ir mažiau, tačiau Varslauskaitės knyga bei kiti naujajam vyriškumui atstovaujantys kūriniai šią tradicijomis grįstą statistiką gali pakeisti.

---

¹²⁰ Neringa Mikalauskienė, „Balsas to, kuris pasaulį suvokia kitaip“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.skaitymometai.lt/index.php?668769040>

2.2.3. Naujasis vyriškumas – tarp *normalaus* ir autsaiderio

Inteligentiško, jautraus, subtilaus jaunuolio tipas naujausiose lietuvių rašytojų-moterų knygose paaugliams yra dominuojantis. Tačiau jis nėra norma. Tokio tipo knygų herojai dažniausiai pateikiami kaip netelpantys į rėmus ir beveik visada juos lydi epitetas – „kitoks“.

Aukščiau aptarto Dainos Opolskaitės romano „Ir vienąkart, Riči“ pagrindinis herojus šešiolikmetis Balys Belekas – jautrus, empatiškas, protingas. Visas romanas parašytas dienoraščio forma – tai irgi parodo Balio emocinį intelektą, gebėjimą reflektuoti save, jautrumą supančiam pasauliui. Tačiau Balys yra nepritapėlis. Lygindamas save su tėvu, su seneliu, su Ričiu, kurie romane pateikiami kaip vyriškumo idealai, Balys jaučiasi esąs nevykėlis. Jis kompleksuoja dėl savo išvaizdos, dėl raudonų plaukų, dėl pavardės, kuri, jo nuomone, jį nuasmenina, paverčia nieku. Tačiau esminę romano problemą tarp tradicinio ir naujojo vyriškumo ryškiausiai parodo tai, kad Balys gėdijasi savo tapatybės:

Nenoriu matyti savo tėvų, nekenčiu savo namų, man nieko nereikia. Šaltu vandeniu nusiprausęs veidą netikėtai pažvelgiau į veidrodį. Skruostai degė. Visas raudonas kaip burokas. Plaukai sulipę nuo prakaito, raudoni sulipę plaukai. Kodėl turiu būti toks nevykėlis? Kodėl kitas gali būti tikras laimės kūdikis ir gyventi kaip nori?¹²¹

Jis sau negražus, „ryžas“, silpnas – taigi, iš tradicinės perspektyvos žvelgiant: nepakankamai vyriškas. Iš tiesų, Balio charakteris turi nemažai mergaitiško, moteriško bruožų. Labiausiai tai išduoda dėmesys išorei ir aplinkinio pasaulio refleksija. Subtilumas, jautrumas yra šiuolaikiniam, naujam vyriškumui būdingos savybės, tačiau neretais atvejais Balys, kaip vaikinai, pasirodo nenatūraliai emocionalus. Ypač santykiuose su Ričiu Balys elgiasi ne kaip draugas, o veikiau kaip simpatizuojanti mergina:

Tą vėlų vakarą atrodė, kad aš skridau toli toli nuo žemės, o tankus ir neperžvelgiamas tamsos šleifas kaip didžiulio apsiausto skvernai patikimai gobė mane naktį. Aš keliavau kažkur toli, vienas, niekas nebūtų galėjęs manęs surasti. Ne, ne vienas, kartu keliavo Ričis, jis buvo čia pat ir jo odinės striukės kvapas, trūkčiojantys kojų raumenys ir įtemptos rankos, spaudžiančios vairą, tačiau visa tai buvo ir mano, mano gyvenimas, apie kokį svajoju.¹²²

Žinoma, galima apsimesti užkietėjusiu liberalu ir paklausti: „O kodėl gi ne?“ Tačiau paprasčiausiai tai neatrodo natūralu, per švelnu net džentelmeno tipui. Tą patį teigia ir literatūros kritikas Antanas

¹²¹ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 41

¹²² Opolskaitė, 2016, p. 93

Šimkus savo recenzijoje: „Atrodo, jei vietoj Balio šiame pasaže ant motorolerio prie Ričio būtų pasodinta mergina ir jos pojūčiai būtų apibūdinti tais pačiais citatos žodžiais, skambėtų psichologiškai įtikinamiau nei dabartiniai bičiulio potyriai.“¹²³ Taipogi čia nedvelkia nei homoseksualumu, nei biseksualumu, nes Balys tiesiog degte dega aistra merginoms:

Ji, Monika, su kuria mokausi nuo pirmos klasės ir kuri surado mano sportbačius, kažkieno įkištus į mokyklos šiukšlių dėžę, laukia, kad kieno nors rankos palįstų po ta palaidine. Aš išprotėjau arba pasaulis ėmė sukintis į kitą pusę.¹²⁴

Be to, Balys tikrai savęs nedrįstų tapatinti su homoseksualais – tai parodo jo reakcija pamačius save veidrodyje po to, kai nusidažė plaukus:

Jergutėliau! Raudonų plaukų nebeliko. Nebuvau raudonas, buvau... baltas! Blondinas. Pats tikriausias. Tipiškas gėjus, įtartinos orientacijos vyrukas.¹²⁵

Balio mergaitiškumą galima paaiškinti remiantis faktu, jog kūrinio autorė pati yra moteris, kuriai neišvengiamai įtaką padarė feminizmas. Tačiau tuo neapsiribojama, Balys nepaliekamas toks koks yra – silpnas, ištižęs, nevykėlis. Susidaro įspūdis, jog visa knygoje papasakota istorija yra Balio perauklėjimo, iniciacijos į „tikrus“ vyrus kronika. Naujasis vyriškumas čia pateisinamas, tačiau vis tiek įspraudžiamas į tradicijos rėmus principu „gerai tu toks, kitoks, bet būk vyras“. Ričis išmoko Balį muštis, ilgainiui jaunuolis sutvirtėja, įgauna pasitikėjimo savimi, pakyla jo statusas, atsiranda motyvacija:

– Pažadu, iš manęs tikrai kas nors išeis... Tikrai mama...

Ji nustebusi ir sukklususi pakelia į mane akis.

– Aš tikrai... aš pažadu, iš manęs tikrai kas nors išeis. Pamatysi.¹²⁶

Galop jis užmezga santykius su mergina ir susiranda darbą jaunimo stovykloje vasarą. Taigi istorijos pabaigoje Balys jau ne nepritapėlis, o „naujas žmogus“¹²⁷, tačiau tas naujumas esti ganėtinai tipiškas, ne per daugiausiai nutolęs nuo tradicinio vyriškumo, kuriam galia, statusas, darbas, šeima yra esminės vertybės. Visgi viena Balio savybė nekinta – tai jautrumas pasauliui, subtilumas, pasireiškiantis jam kalbant apie meilę knygos pabaigoje:

---

¹²³ Antanas Šimkus, „Mokymasis būti paauglio balsu ir akimis“, *Rubinaitis*, Nr. 4 (80), 2016 [Žiūrėta 2017 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą:

http://rubinaitis.lnb.lt/popup2.php?ru=QE6QKt7vc1&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=1112

¹²⁴ Daina Opolskaitė, *Ir vienkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 27

¹²⁵ Opolskaitė, 2016, p. 14

¹²⁶ Ten pat, p. 148

¹²⁷ Ten pat, p. 186

Noriu verkti iš laimės, kad esu gyvas ir galiu mylėti. Mano širdis kyla ir draskosi krūtineje kaip paukštis. Ir groja muzika. Norėčiau, kad ji žinotų, kaip man gera su ja, kaip gera šią visiškai netikėtą ir neplanuotą akimirką laikyti jos ranką ir jausti pirštus, kaip ne sykį esu apie tai galvojęs ir įsivaizdavęs.¹²⁸

Taigi, nors ir ganėtinai mergaitiškas (iš bjauriojo ančiuko virstama gulbe), tai yra naujasis vyriškumas, džentelmeniškumas, tik įspraustas į tradicijos rėmus, kad sugebėtų išlikti ne taip liberaliai mąstančioje aplinkoje. Šis romanas savo turiniu, galima sakyti, supažindina skaitytoją su visuotinio vyrų žaidimo taisyklėmis, ir įspėja, kad, norint įsilieti į visuomenę ir gyventi sėkmingą gyvenimą, reikia tas taisykles priimti, nors ir esi kitoks. Tradicijos normų šis kūrinys nelaužo, o veikiau pateisina, tačiau tuo pačiu parodoma ir *kitokio* gyvenimo pusė, skatinamas suvokimas, jog svarbiausia ne išorė ir ne plaukų spalva, o tai – jau žingsnis platesnio mąstymo link.

Rebekos Unos distopinio, taipogi dienoraščio principu parašyto romano „Atjunk“ herojės keturiolikmetės Grytos daugą Mantą galima priskirti prie naujojo vyriškumo idealų. Jis pasižymi gera fizine forma, sportuoja, yra nepriklausomas, tvirtas, seksualus:

Matau ne vien veidą – matau jį visą. Visą jo profilį, paskui atskiras dalis, ypač kojas. Raumeningos, bet ne tokios kaip vyro. Ant blauzdų prasikalę gyvaplaukių, bet dauguma dar balti, tik vienas kitas juodas. Matau porą mėlynų gyslų. Dešinė bauzda nubrozdirta, ties šonu. Ten matau žemių, susimaišiusių su... kokiame siaubo filme tai mančiau? Gal tas filmas greičiau nepadorus, o ne siaubo.¹²⁹

Tačiau be savo geros fizinės formos, tvirtos išorinio pavidalo, Mantas taipogi yra protingas, išsilavinęs, subtilus. Grytos žodžiais tariant – tiesiog „teigiamas: jautrus, atidus, geras.“¹³⁰ Tvirtos išorės ir subtilaus vidaus sintezė, remiantis Badinter, būdinga džentelmeno tipo vyrams. Taigi Mantas yra būtent toks. Romane jis suidealinamas, pateikiamas kaip tobulo vaikinų-vyro pavyzdys – ypač tai matyti istorijos pabaigoje, kuomet Mantas pasirodo kaip princas ant balto žirgo ir išgelbsti Grytą iš sistemos gniaužtų.

Tačiau ateities pasaulį vaizduojančiame Rebekos Unos romane toksai tobulas tipas egzistuoja kaip priešprieša normoms. Literatūros kritikės Eglės Baliutavičiūtės teigimu, „šis puikus naujas pasaulis – progresas, kuris sunaikina savo kūrėją, paverčia neįgalia savo dalimi ir atima vienintelį matmenį – žmogiškumą“¹³¹. Ateities pasaulyje žmonės nebeskaito knygų, maitinasi piliulėmis, beveik nebendruoja gyvai, nesimyli, neliečia vienas kito, nerodo emocijų. Visas gyvenimas

¹²⁸ Daina Opolskaitė, *Ir vieną kart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 184

¹²⁹ Rebeka Una, *Atjunk*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 51

¹³⁰ Una, 2015, p. 256

¹³¹ Eglė Baliutavičiūtė, „Atjungti žmogiškumą“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://paugliams.skaitymometai.lt/index.php?-556660226>

persikėlęs į virtualią erdvę – „translaifą“, o žmonės, atsisakydami minėtų žmogiškų dalykų, pamažu tampa biorobotais, keičia savo kūno pavidalus, išsitrina atmintį:

Juokinga, kai pagalvoji, kad visi labai stengiasi tapti panašūs į biorobotus. Nors fiziniame pasaulyje jiems palikome nuobodžiausius darbus – dirbti kasininkais, kurjeriais, nunešti vaistų tokiems kaip Dana ar valyti gatves lazeriniais siurbliais, – patys gyvename nykiausią gyvenimą. Tik sistema sproginėja nuo emocijų. Mūsų pavidalai ten švenčia gyvenimą ir išdarinėja tai, ką fiziniame gyvenime pavadintume nesąmonėmis.¹³²

Gryta ir Mantas yra *kitokie* – „nesiadaptavę“. Gryta buvo pradėta „senuoju būdu“, o Mantas, nors ir užaugo be tėvų, tačiau turėjo gyvą autoritetą – senelį, kuris taipogi nepritapo prie sistemos. Tiek Gryta, tiek Mantas abu mėgsta sportuoti, valgyti tikrą maistą, skaityti knygas, susitikti ir bendrauti gyvai, abu nusimauna pojūčius slopinančią bioninę plėvę, į kurią įvelkami vaikai ankstyvame amžiuje. Tačiau visa tai prieštarauja sistemos rekomendacijoms, evoliucionuojančiam ateities žmogui, todėl jiedu traktuojami kaip pažeidėjai, kaip autsaideriai, kaip nusikaltėliai.

Taigi Manto personažas kūrinyje veikia kaip maištininkas, kaip autsideris, atsijungęs nuo sistemos. Viena vertus, savo vertybėmis jis atstovauja naujam vyriškumui, kita vertus, šios vertybės kūrinyje egzistuoja kaip nukrypimas nuo normos, kaip neišsivysčiusio pasaulio atgyvena. Tačiau, pažvelgus dar kitu kampu, toksai maištininko charakteris skaitytojui kelia žavesį, leidžia su juo tapatintis, priimti jo vertybių sistemą. Distopiniame Unos romane kritiškas žvilgsnis krypta ne į maištininkus, o į susvetimėjusią ateities visuomenę, taigi tokiu būdu maištininkai tampa herojais.

Ilonos Ežerinytės romane „Sutikti eidą“ taipogi esama ryškių naujojo vyriškumo apraiškų. Tai abu pagrindinę kūrinio veikėją Algę supantys jaunuoliai – Visvaldas ir Nikas. Šie du vaikinai yra vieninteliai Algės draugai. Mergina gyvena atsiskyrėlišką gyvenimą apsupta pilkos kasdienybės, kaip ir dauguma aptartų knygų herojų yra *kitokia*, nesugebanti užmegzti ryšio nei su savo bendraamžėmis, nei bendraamžiais:

Vaikinai, kurie jai patiko, atrodė nepasiekiami, o tie, kuriems gal patiko ji, nebuvo įdomūs... Trumpos stovyklų draugystės davė Algei tokios patirties – patinki tol, kol esi tokia kaip visos: paprasta kvaila mergiotė, kikenanti iš girdėtų anekdotų, strapaliojanti šokiuose ir ištverianti seilėtus bučinius. Bet tik pabandyk prabilti apie savo sapnus, apie pasaulį, kurį sukūrė Dievas, apie knygas ar filmus, po kurių dvi savaites vaikštai kaip apsirūkiusi, apie meilę balandžiams ir katinams... Na, apie katinus užsiminti galima,

---

¹³² Rebeka Una, *Atjunk*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 226

tai daugmaž įsipaišo į normalios merginos paveikslą, bet apie kokius nors TIKRUS dalykus – nieku gyvu.¹³³

Nikas ir Visvaldas taipogi yra kitokie nei dauguma vaikinių. Jiedu papildo Algės kasdienybę, padeda atsiverti pasauliui, priimti žmones. Vienas iš jų – Visvaldas – yra eidas – fantastinė, žmogaus pavidalo būtybė iš paralelinio pasaulio. Eidai yra lyg angelai sargai, kurie saugo ir kartu padeda gyventi.

Iš pradžių Visvaldas Algės akyse pasirodo kaip visiškas nevykėlis, mėmė. Jiedu susipažįsta mokyklos projekte, Visvaldas yra Algės partneris, kartu jie atlieka užduotį apie pamirštus, į praeitį nugrimzdusius dalykus. Savo kitoniškumu jis šiek tiek primena jau aptartą Opolskaitės romano šalutinį personažą, atsiskyrėlį Kastantą. Kitoks nei visi kiti vaikinai, iš pažiūros – akiniuotas paliegėlis, Visvaldas yra be galo protingas, draugiškas, mandagus, jautrus, paslaugus jaunuolis, tikras džentelmenas:

Reikia pripažinti, kad *pieniška* partnerio išvaizda – blyški oda, šviesučiai skysti plaukai, subraukti ant šono, baltos blakstienos ir akvariumo spalvos akys už didžiulių akinių storais stiklais – sunkiai derėjo su keistu vaikino elgesiu. Smulkutis, liesas, mažesnis už Algę, jis laikėsi taip, lyg būtų Heraklis. Anglų grupėje visi jam buvo svetimi, bet jis, užuot (kaip būtų dariusi ji pati) susigūžęs ir tylutėliai tūnojęs kur galiniame suole, drąsiai kėlė ranką, pirmas atsakydavo į klausimus (visada, reikia pripažinti, teisingai), nustūmęs į periferiją Augustę, neabejotiną klasės lyderę. [...] Jis viską turėjo – ir formulių lenteles, išmargintas spalvotais žymikliais, ir braižymo priemonės, kurias noriai skolino į kairę ir į dešinę.¹³⁴

Jis rūpinasi Alge, nelaukdamas atsako ją globoja, padeda atsiverti pasauliui, įveikti liūdesį. Tačiau Algė jo nepriima. Visvaldas lieka neįvertintas, atstumtas. Nors ir būdamas džentelmeniškas jaunuolis, Visvaldas kūrinyje egzistuoja kaip autsaideris, kaip *kitoks*:

– Aš nežinau, ar bendrauju puikiai, – nusišypsojo Visvaldas. – Dėl savo, vadinkim, uždaro gyvenimo būdo neturiu jokios bendravimo su žmonėmis patirties. Visko išmokau žiūrėdamas filmus. Na, ir internetu klausydamas paskaitų – psichologų, filosofų, gyvenimo meno mokytojų. Šitas jūsų projektas, galima sakyti, pirma mano tiesioginė pažintis su pasauliu.¹³⁵

Jo mandagumas bei paslaugumas, viena vertus, erzina Algę, atstumia, tačiau tuo pačiu ir žadina empatiją, toleranciją kitokiam. Bendravimas su Visvaldu jai neleidžia jaustis kaip iš konteksto iškritusiai keistuolei, skatina priimti save ir atsiverti pasauliui, žmonėms.

¹³³ Ilona Ežerinytė, *Sutikti eidą*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 34–35

¹³⁴ Ežerinytė, 2016, p. 94–95

¹³⁵ Ten pat, p. 98

Visvaldo pavyzdys parodo, jog vien džentelmeniškumo, norint užkariauti merginos širdį, nepakanka. Jaunuolio šioje vietoje negelbsti ir faktas, jog jis yra eidas – ideali būtybė, atkeliavusi iš paralelinio pasaulio. Didžiausias Algės dėmesys nukrypsta į Niką – gatvėje netyčia sutiktą jaunuolį. Jis, kaip ir Visvaldas, yra protingas, mandagus, subtilus, tačiau svarbiausia – gražus. Tokiu būdu išryškėja ūmi vyriškumo koncepto problema – išorė. Jau aukščiau minėta, kad šiuolaikinėje paauglių literatūroje ir apskritai jaunimo kultūroje išvaizda egzistuoja kaip vienas svarbiausių statusą liudijančių faktorių. Gerai atrodai – tave *užskaito*. Deja, tai matyti ir šiame kūrinyje. Nors Visvaldas ir yra tikrų tikriausias džentelmenas, tačiau jis vis tiek lieka tik akiniuotas mėmė. Jo džentelmeniškumas jam visiškai nepadedą pasiekti Algės. Tačiau tamsiaplaukio gražuolio Niko džentelmeniška elgsena ir intelektu Algė žavisi, laikydama jį tiesiog tobulu vaikinų, kurio draugijoje galima pamiršti viską aplink:

Rodėsi, kad sutikusi Niką ji kartu su juo persikėlė į kitokią erdvę, į gyvenimą, kurio nereikia taisyti, viskas ir taip tobula – pradedant išsiklaipiusiomis šaligatvio plytelėmis, baigiant šaltu lietumi kliokiančiu pavasario dangum... Pasaulis dviem.¹³⁶

Nepaisant sentimentalių stereotipų, Nikas taipogi egzistuoja kūrinyje kaip *kitoks*: „Negaliu tau pasakyti, bet jis... Žodžiu jis kitoks nei visi vaikinai. Labai mielas, labai gražus, labai...“¹³⁷ Be išorinių apžavų, Nikas pasižymi geromis manieromis, subtilumu, kurio neturi kiti Algės bendraamžiai vaikinai. Be to jis yra muzikantas, kas taipogi liudija jo kitoniškumą, suteikia dar daugiau žavesio. Algė tiki, jog tai Nikas yra tasai tobulasis eidas, jos globėjas ir draugas. Tačiau, kūrinio pabaigoje, išaiškėjus tiesai, išryškėja ir esminė romano idėja – jog ne viskas matoma plika akimi, jog negalima apsiriboti vien išore, nes ji apgaulinga. Tiek Visvaldas, tiek Nikas – abu atstovauja naujam vyriškumui, tačiau tai juos išskiria iš kitų, dėl to jie *kitokie*. Šių vaikinų figūros ir kontrastas tarp jų mažų mažiausiai skatina skaitytoją stabtelėti, įvertinti jų charakterius, įsigilinti į vertybes. Kitaip nei tradiciniai berniokiški kūriniai, šis romanas, talpinantis neįprastus personažus, skatina empatiją ir toleranciją *kitokiam*, išplečia tradicinio vyriškumo sampratą, papildydamas ją naujomis vertybėmis, kurių pagrindinės yra jautrumas sau, kitam ir pasauliui.

Ko gero, pats ryškiausias naujojo vyriškumo pavyzdys aptariamose knygosose yra Akvilinos Cicėnaitės romano „Niujorko respublika“ pagrindinės veikėjos Beatričės vaikinai Oskaras. Jis naujokas, grįžta į nepriklausomybę ką tik atgavusią Lietuvą iš užsienio. Tai iškart suteikia jam

¹³⁶ Iona Ežerinytė, *Sutikti eidą*, Vilnius: Alma littera, 2016, p. 107

¹³⁷ Ežerinytė, 2016, p. 129

„svetimšalio“ statusą, išskiria iš kitų. Oskaras yra kitoks nei jo bendraamžiai septintokai berniukai. Vos jam pasirodžius klasėje, visų dėmesys iškart atkreipiamas į kitokią jo išvaizdą, kitokias manieras:

Dabar visi sužiuro į Oskarą Paukštį. Jis buvo ištysęs dar daugiau už beatričę, juodais susitaršiusiais plaukais ir tamsaus gymio veidu. Vilkėjo ne uniformą, o tamsiai rudą švelnios vilnos megztinį, – tokį švelnų, kad magėjo jį paliesti, – ir mūvėjo juodas kostiumines kelnes. Jo batai buvo juodos odos ir nublizginti taip, kad į juos žiūrėdama galėjai dažytis blakstienas. O kaklą buvo apsvyniojęs raudonu šaliku su bumbulais. Šalikas prie solidžios naujoko aprangos visiškai nederėjo. Atrodė tarsi pasiskolintas iš jaunesniojo brolio.

Ir pats Oskaras čia visai nederėjo. Negali būti, kad jam tik trylika metų. Jam bent penkiolika.¹³⁸

Kilęs iš inteligentų šeimos Oskaras yra gerai išauklėtas, mandagus, protingas, jautrus ir rūpestingas – visa tai yra idealaus naujojo vyriškumo (džentelmeniškumo) bruožai. Jis subtiliai elgiasi su klasės merginomis, prieš prisėsdamas prie Beatričės jis mandagiai atsiklausia, ar galima, sužinojęs, jog Beatričės name dingo karštas vanduo, pakviečia ją pas save išsimaudyti, padeda paruošti namų darbus. Oskaras taipogi įrodo, jog nėra tik paliejęs inteligentas, apgindamas Beatričės garbę, kai klasiokas Tomas ją apšmeižia, prieš visą klasę pareikšdamas, kad ši „laižosi su puse kiemo bernų“:

Oskaras lėtai padėjo kuprinę ant suolo. Vis dar taip pat lėtai nudrožė į patį klasės galą, kur sėdėjo Tomas – atsilošęs, sunėręs rankas ant krūtinės, labai patenkintas savimi. Pamatęs ramiai, bet grėsmingai artėjantį Oskarą jis pašaipiai kilstelėjo antakius. O šis stabtelėjo priešais ir be jokio perspėjimo vožė Tomui į nosį. Kaip kokiam koviniame filme pasipylė kraujas. Jo lašų užtiško ant tamsiai mėlynos Tomo mokyklinės uniformos.¹³⁹

Taigi inteligentiškas, subtilus, tačiau tuo pačiu ir tvirtas, neskystas – tai naujojo, sutaikyto vyriškumo (džentelmeniškumo) idealas.¹⁴⁰ Tačiau savo vertybėmis Oskaras kūrinio pasaulyje išlieka balta varna: „Oskaras, keistas paukštis. *Oscarus domesticus*, neužrašytas jokiame pasaulio paukščių žinyne.“¹⁴¹ Kiti berniukai jam pavydi, laiko jį pasipūtėliu. Tačiau būdamas dėmesio centre Oskaro personažas vis vien neišvengiamai transliuoja skaitytojui žinutę apie naująjį vyriškumą, apie kitokio nei įprasta vyriškumo galimybę, kitokias jo apraiškas. Oskaro išskirtinumas suteikia jam

¹³⁸ Akvilina Cicėnaitė, *Niujorko respublika*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 32

¹³⁹ Cicėnaitė, 2015, p. 174–175

¹⁴⁰ Sutaikytas vyras nėra kitų dviejų suluošintų tipų sintezė: „nebūdamas nei bestuburis minkštas vyras (*soft male*), nei kietas, nesugebantis išreikšti savo jausmų, jis – tasai *gentle man* (malonus vyras), mokantis suderinti tvirtumą ir jautrumą.“ (Elisabeth Badinter, *XY. Apie Vyriškąją tapatybę*, Vilnius: Vaga, 2003, p. 215)

¹⁴¹ Cicėnaitė, 2015, p. 132

žavesio, savotiškos paslapties, kuri kelia smalsumą, skatina pažinti kitokį, su juo suartėti. Tai ir yra esminis edukacinis momentas, plečiantis tradicinio vyriškumo ribas, įtvirtinantis lietuvių paauglių literatūroje naują šaunaus, protingo, tvirto, bet tuo pačiu ir subtilaus jaunuolio idealą.

IŠVADOS

Šiame darbe maskulinizmo aspektu buvo analizuojamos šešios knygos, parašytos moterų, 2015 ir 2016 metais laimėjusios „Almos litteros“ organizuojamą paauglių literatūros konkursą. Pagrindinis darbo tikslas buvo išsiaiškinti, kokį maskulinizmo konceptą atspindi ir kokį formuoja naujausi kūriniai, skirti paauglių skaitytojų auditorijai. Analizės metu aptarti kūrinuose veikiančių vyriškos lyties personažų (suaugusiųjų ir paauglių) charakteriai, jų tarpusavio santykiai bei santykis su tradiciniais vyriškumo idealais.

Kaip teorinė prieiga buvo pasitelkta lyčių studijų perspektyva, užsienio ir lietuvių teoretikų darbai, aptariantys lyčių modelius ir vaidmenis bendrame kultūriniame bei konkrečiai literatūriniame diskursuose. Svarbus analizuojant kūrinuose veikiančių personažų charakterius yra performatyvumo aspektas, lyčių atliekamus vaidmenis traktuojant kaip socialinį performansą. Šiuo požiūriu buvimas vyru, jaunuoliu yra ne įgimtas, o įgyjamas, konstruktyvus dalykas. Vyriškumas reikalauja argumentų, pastovaus patvirtinimo, įrodymų, jog esi vertas vadintis ir būti vyru. Socialinėje sistemoje vyriškumo normos yra nuolat percituojamos, todėl gali būti iškreiptos, gali kisti – taigi ir kinta proceso metu. Taip keičiasi ir tradicinis, hegemoninis vyriškumas, kuriam būdinga heteroseksualumas, fizinė ištvermė, galia, ekonominė nepriklausomybė, gebėjimas išlaikyti šeimą, atsparumas emocijoms, nejautrumas, racionalumas. Veikiamas feminizmo ideologijos tradicinis vyriškumas baigiantis dvidešimtam amžiui ima kvestionuoti pats save, plėsti nusistovėjusias normas, ieškoti naujų saviraiškos galimybių. Tokiu būdu į kultūrą – taigi tuo pačiu ir į literatūrą – pamažu ateina naujojo vyro tipas, derinantis aukščiau išvardytas, tradiciškai vyriškas savybes ir tas, kurios anksčiau buvo laikomos iš esmės vien moteriškomis, tai: jautrumas, emocionalumas, subtilumas. Naujojo vyriškumo idealas – tvirtas, racionalus, bet kartu ir emociškai neluošas, subtilus tipas, kitaip – džentelmenas.

Į užsienio šalių paauglių literatūrą naujojo vyriškumo idėjos ateina aštuntame–devintame dešimtmetyje. Tuo tarpu lietuvių paauglių literatūroje ryškesni naujo vyriškumo motyvai pastebimi tik nuo dutūkstantųjų. Tokį vėlavimą galima sieti su gajomis ir sunkiai pajudinamomis hegemoninio vyriškumo normomis, egzistuojančiomis mūsų kultūroje. Paauglių literatūroje progresuoti vyriškajam konceptui trukdė ir pačių tekstų stoka. Lietuvoje paauglių literatūra ilgą laiką išgyveno stagnaciją, tačiau 2015 metais, pirmą kartą „Almos litteros“ leidyklai paskelbus konkursą, situacija

ėmė taisyti. Liberalėjančią kultūrinę atmosferą parodo ir faktas, jog tarp konkurso nugalėtojų – vien moterys.

Literatūra – ypač vaikų bei paauglių – kultūroje egzistuoja kaip nusistovėjusių normų mediatorė, be estetinės kartu atliekanti ir edukacinę funkciją. Analizės metu prieita prie išvados, jog naujoji lietuvių moterų kuriama literatūra paaugliams plečia tradicinio, hegemoninio vyriškumo ribas, įvesdama į paauglių skaitybą naujojo vyriškumo tipą, kurį, deja, dažniausiai lydi pažyminy *kitoks*. Tekstuose tokie vyriškos lyties personažai dažnai vaizduojami kaip iškrentantys iš konteksto nepritapėliai, nuolat kontrastuojantys su „normaliais“ vyrais, jaunuoliais.

Knygose matomi antraplaniai personažai, suaugę vyrai, šiame darbe skirstomi į pasyvius ir aktyviai veikiančius, autoritetus. Pasyvūs personažai dažniausiai sulaukia kritikos, nuo jų atsiribojama kaip nuo nevykusių vyriškumo pavyzdžių (pvz., nevykėliu laikomas, alkoholikas Beatričės tėvas Cicėnaitės romane „Niujorko respublika“). Tuo tarpu aktyviai veikiantys suaugusiųjų vyrų personažai priimami kaip teigiamą įtaką darantys (pvz., džentelmeno tipui artimas Manto senelis Rebekos Unos romane „Atjunk“).

Suaugusieji vaiko, paauglio pasaulyje egzistuoja kaip vedliai, mokantys gyventi, perduodantys moralines vertybes, socialinėje sistemoje egzistuojančias normas. Tačiau autoritetai ne visada veikia vien teigiamai. Naujausi, moterų rašyti tekstai bandymą įtilpti į tradicinio, hegemoninio vyriškumo rėmus neretai parodo kaip negatyvią patirtį, ribojančią paauglio saviraišką, sukeliančią daugiau problemų, kompleksų nei naudos (pvz., Opolskaitės romano „Ir vienąkart, Riči“ pagrindinis veikėjas Balys jaučiasi esąs apgailėtinas nevykėlis, lygindamas save su tėvu, kuris yra visų gerbiamas, policijos pareigūnas, *tikras*, tvirtas, „normalus“ vyras). Tokie momentai kūrinuose egzistuoja kaip tradicinio vyriškumo koncepto kritika, priskiriant tradicines normas vyresniajai kartai, parodant, jog jaunoji karta yra *kitokia*, nebetelpanti į tradicijos rėmus, ieškanti naujų saviraiškos galimybių. Bet visgi suaugusiųjų autoriteto nuneigti neįmanoma. Šioje vietoje aktualu ne normos, standartai, kuriems pritariama arba ne, o žmogiškas tėvo ir sūnaus ryšys, veikiantis paauglio psichologinę sveikatą, o taip pat ir socialinę integraciją. Jeigu šio ryšio nėra, jeigu paauglys neturi teigiamų orientyrų, jis pasiklysta savyje ir pasaulyje, patiria sunkumus, mėgindamas įsilieti į visuomenę (kaip kad parodo Varslauskaitės romano „Mano didelis mažas Aš“ veikėjo Oskaro, galvojančio apie savižudybę, pavzdys). Šeimyniškumas, racionalumas, subtilumas, taipogi

galia ir garbė, neatsiejama nuo socialinio statuso, yra esminės suaugusiųjų vyrų charakterių savybės moterų rašytuose tekstuose paaugliams.

Naujajam vyriškumui artimi personažai lietuvių paauglių literatūroje atsiduria kažkur tarp „normalių“ ir autsaiderių. Tokie personažai apibūdinami kaip *kitokie* ir dažniausiai konfrontuoja su nusistovėjusiomis normomis. Tai paaugliai vaikinai, kuriems be įprastų, tracinių savybių (racionalumo, fizinės ištvermės, poreikio varžytis, dominuoti) būdingas jautrumas, emocionalumas, galantiškumas. Idealaus, naujojo vyriškumo tipas egzistuoja kaip šių dviejų polių sintezė. Analizuojamuose tekstuose emocionalusis, tradiciškai moterišku laikomas polius kartais nustelbia racionalųjį, vyriškąjį – tokiu atveju vaikinai pasirodo kaip itin mergaitiški (pvz., Balio santykis su Ričiu Opolskaitės romane „Ir vienąkart, Riči“). Tai nėra nei homoseksualumo, nei biseksualumo apraiškos. Tai veikiau rašymas, neišvengiamai paveiktas feminizmo ideologijos, nors ir netiesiogiai, bet paskatinusios kurti idealius vyrų, jaunuolių charakterius.

Ir visgi, nors naujojo vyriškumo tipas lietuvių moterų rašytuose romanuose paaugliams yra dominuojantis, tradiciniam vyriškumui būdingos savybės (fizinė ištvermė, galia – nurodančios į statusą) yra nepaprastai sureikšminamos. Ypač išvaizda, kuri yra opi šiuolaikinės populiariosios literatūros problema. Naujasis vyriškumas mūsų kultūroje ir literatūroje vis dar turi prašalaičio etiketę, todėl turi įtempti raumenis, kad išliktų ne taip jau liberaliai mąstančioje visuomenėje. Taip ir naujojoje paauglių literatūroje jautrūs jaunuoliai mokosi muštis, kad nebūtų išstumti, ieško darbo, nori užmegzti santykius (su merginomis), kad būtų socialiai pripažinti. Neišlaikantys šio išbandymo nustumiami į užribį, patiria patyčias, smurtą, socialinę atskirtį, nepriteklių. Lietuvių moterų rašyti tekstai nemažai dėmesio skiria autsaideriams, parodo kitą gyvenimo pusę, kuri paprastai „normaliems“ yra nematoma, suteikia balsą tiems, kurie paprastai yra negirdimi.

Pagrindinė aptartų kūrinių vertybė yra jų transliuojama tolerancijos *kitokiam* žinutė. Romanai, skatina įsijausti į *kitokio* vaidmenį, pažvelgti į pasaulį jo akimis. Tokie empatiją skatinantys edukaciniai momentai plečia įsisenėjusias, traumuojančias tradicinio vyriškumo normas, skatina ieškoti naujų saviraiškos galimybių. Jaunieji skaitytojai tokiuose kūriniuose gali atrasti save, gauti atsakymus į jiems rūpimus klausimus, į kuriuos, deja, nepadeda atsakyti nuobodūs, jų nejaudinantys programiniai kūriniai mokyklose.

Literatūros sąrašas:

1. Bubnys, Vytautas, 2009: *Arberonas*, Vilnius: Alma littera, 2009
2. Cicėnaitė, Akvilina, 2015: *Niujorko respublika*, Vilnius: Alma littera, 2015
3. Ežerinytė, Ilona, 2016: *Sutikti eidą*, Vilnius: Alma littera, 2016
4. Opolskaitė, Daina, 2015: *Eksperimentas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015
5. Opolskaitė, Daina, 2016: *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016
6. Una, Rebeka, 2015: *Atjunk*, Vilnius: Alma littera, 2015
7. Varšauskaitė, Laura, 2016: *Mano didelis mažas Aš*, Vilnius: Alma littera, 2016
8. „Pilvakalbiai ir lyno akrobatai“, *Rubinaitis*, Nr. 3 (27), 2003 [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.].
Prieiga per internetą:
http://rubinaitis.lnb.lt/popup2.php?ru=bS9tX2FydGljbGUvZmlsZXMvd19hcnRpY2xIX3ByaW50LnBocA==&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=23
9. „Pokalbis su... Daina Opolskaite“, 2015 [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą:
<https://kittywriterpsl.wordpress.com/2015/09/17/pokalbis-su-daina-opolskaite/>
10. Badinter, Elisabeth, 2003: *XY. Apie Vyriškąją tapatybę*, Vilnius: Vaga, 2003
11. Baliutavičiūtė, Eglė, 2015 : „Atjungti žmogiškumą“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://paaugliams.skaitymometai.lt/index.php?-556660226>
12. Butler, Judith, 2017: *Vargas dėl lyties*, Vilnius: Kitos knygos, 2017
13. Daugirdaitė, Solveiga, 2000: *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000
14. Jacobs, Kathryn, 2004: „Gender issues in young adult literature“, *Indiana Libraries*, Vol. 23, Number 2, 2004 [Žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą:
<https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/1335>
15. Khan, Soofia, Wachholz, Patricia, 2006: „Rough Flight: Boys Fleeing the Feminine in Young Adult Literature“, *The ALAN Review*, Vol. 34, Number 1, 2006 [Žiūrėta 2017 m. kovo 5 d.].
Prieiga per internetą: <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ALAN/v34n1/khan.pdf>
16. Mikalauskiene, Neringa, 2016: „Ir vienąkart paauglys ima bręsti“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://paaugliams.skaitymometai.lt/index.php?-1344718086>
17. Mikalauskiene, Neringa, 2015: „Dalyvauti gyvenimo eksperimente“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://metuknygosrinkimai.skaitymometai.lt/index.php?-1031591307>

18. Mikalauskienė, Neringa, 2016: „Balsas to, kuris pasaulį suvokia kitaip“ [Žiūrėta 2017 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.skaitymometai.lt/index.php?668769040>
19. Mikalajūnas, Marius, 2016: „Kam reikia saulėteklių?“, *Rubinaitis*, Nr. 4 (80), 2016 [Žiūrėta 2017 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?264999245>
20. Motes, Julia J., 1998: „Teaching girls to be girls: young adult series fiction“, *New Advocate*, Vol. 11, Number 1, 1998
21. Nikolajeva, Maria, 2005: „Naujasis vyriškumas ir naujasis moteriškumas (Švedų vyresniųjų paauglių grožinė literatūra žengiant į XXI amžių)“, *Rubinaitis*, Nr. 4 (36), 2005 [Žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?3261012017>
22. Nikolajeva, Maria, 2006: „New Masculinities, New Femininities: Swedish Young Adult Fiction Towards the Twenty-First Century“, *Changing Concepts of Childhood and Children's literature*, Cambridge Scholars Press, 2006
23. Potter, Troy, 2007: „(Re)constructing Masculinity: Representations of Men and Masculinity in Australian Young Adult Literature“, *Explorations into Children's Literature*, Vol. 17, Number 1, 2007 [Žiūrėta 2017 m. kovo 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www.paperschildlit.com/pdfs/Papers_2007_v17n1_p28.pdf
24. Stephens, John, 2002: *Ways of Being Male: Representing Masculinities in Children's Literature and Film*. New York: Routledge, 2002
25. Stephens, John, 1996: „Gender, Genre and Children's literature“, *Signal*, Nr. 79, 1996
26. Strelcova, Aleksandra, 2013: „Mirties tema šiuolaikinėje paauglių literatūroje“, *Rubinaitis*, Nr. 3 (67), 2013 [Žiūrėta 2017 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?2064796901>
27. Šimkus, Antanas, 2016: „Mokymasis būti paauglio balsu ir akimis“, *Rubinaitis*, Nr. 4 (80), 2016 [Žiūrėta 2017 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: http://rubinaitis.lnb.lt/popup2.php?ru=QE6QKt7vc1&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=1112
28. Tereškinas, Artūras, 2016: „Jauni bedarbiai vyrai ir jų vyriškumas (ne)pripažinimo ekonomikoje“, *Vyrai nusivylimo ekonomikoje: tarp gero gyvenimo ir socialinės atskirties*, Vilnius: Versus aureus, 2016

29. Tereškinas, Artūras, 2004: „Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 3, 2004 [Žiūrėta 2017 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/5972>
30. Tereškinas, Artūras, 2001: *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2001
31. Tereškinas, Artūras, 2004: *Vyrai, vyriškumo formos ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Lyčių studijų centras, 2004
32. Tsao, Ya-Lun, 2008: „Gender issues in young children’s literature”, *Reading Improvement*, Vol. 45, Issue 3, 2008 [Žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://fu-ctge-5245.wikispaces.com/file/view/Tsao.pdf>
33. Urba, Kęstutis, 2004: „Berniukai ir (ar) mergaitės lietuvių vaikų literatūroje“, *Pasisakymai apie vaikų literatūrą*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius, 2004
34. Urba, Kęstutis, 2004: „Kelios knygos jauniems apie mirtį“, *Pasisakymai apie vaikų literatūrą*, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius, 2004
35. Wannamaker, Annette, 2007: *Boys in children's literature and popular culture: masculinity, abjection, and the fictional child*, New York: Routledge, 2007

Summary

The aim of this thesis is to analyse the concept of masculinity in Lithuanian contemporary fiction for young adults. As empirical basis, six books, published in 2015 and 2016 („Alma littera“ young adult literature contest winners), written by women, are taken for the survey. All novels in this work are being analysed from gender perspective, concentrating on masculinity issues, treating it as social performance. In the first part adult male characters are analysed. Second part is about juvenile males and their interaction with adults and themselves. As analysis shows, new masculinity type (which exists as synthesis of physical endurance, rationality, power and emotionality, sensibility) is dominating in books, written by Lithuanian women, though characters that represent it are often shown as *different*. To merge into traditional society they have to accept norms of hegemonic masculinity and participate in the performance in order to seek social status, acceptance, and recognition as males, otherwise there is a threat to be rejected and become an outsider. At this point the authority of male adults is playing highly important part, especially father and son connection, which has positive effect on social integration of young males, formation of their personalities and psychological health.